

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jure Ponikvar

**Primerjava Engelsovih opisov lastništva v nepismenih družbah z
etnografskimi podatki**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2018

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jure Ponikvar

Mentorica: izr. prof. dr. Karmen Šterk

**Primerjava Engelsovih opisov lastništva v nepismenih družbah z
etnografskimi podatki**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2018

Primerjava Engelsovih opisov lastništva v nepismenih družbah z etnografskimi podatki

Antropologija je bila področje intelektualnih razprav o tezi prvotnega komunizma v nepismenih družbah. V nepismenih družbah naj bi po Friedrichu Engelsu prevladovalo neizključno skupno lastništvo. Cilj diplomskega dela je primerjava teorije in opisov lastništva v nepismenih družbah v delu Izvor družine, privatne lastnine in države Friedricha Engelsa z našo izhodiščno teorijo in z etnografskimi podatki. Engelsove trditve smo primerjali z etnografskimi podatki lastništva zemljišč in opredmetenih osnovnih sredstev v lovskih, nabiralniških, pastirskih in poljedelskih nepismenih družbah. Iskali smo skladnosti, razlike in pomanjkljivosti Engelsovih trditev glede na našo izhodiščno teorijo in zbrane podatke. Ugotovili smo, da je Engels pisal preveč posplošeno, pomanjkljivo in tudi v nasprotju z zbranimi etnografskimi podatki. V nepismenih družbah različne oblike skupnega, zasebnega in javnega lastništva obstajajo vzporedno. Neizključno skupno lastništvo je manj pomembno, kot trdi Engels. V nepismenih družbah je precej bolj pomembno izključno skupno lastništvo. Zasebno lastništvo praviloma obstaja pri vseh nepismenih družbah.

Ključne besede: Friedrich Engels, prvotni komunizem, lastništvo, ekonomska antropologija.

Comparison of Engels' description of ownership in non-literate societies to ethnographic data

Anthropology was a field of discourse with the thesis on the primitive communism of non-literate societies. According to Friedrich Engels non-exclusive common ownership should prevail among the non-literate peoples. The aim of the thesis is to compare the theory and the descriptions of ownership in Engels' work *The origin of family, private property and the state* to our baseline theory and ethnographic data. While reviewing the ethnographic data on the ownership of land and tangible assets in hunting, gathering, herder and agricultural non-literate societies, we compared the data with Engels' claims. We searched for the conformance, differences and shortcomings of Engels' claims in relation to our baseline theory and the data collected. We found out that Engels wrote too generalized, deficient and also contrary to gathered ethnographic data. In non-literate societies, different forms of common, private and public ownership exist in parallel. Non-exclusive common ownership is less important than Engels claims. In non-literate societies, exclusive common ownership is more important. Private ownership, as a rule, exists with all non-literate societies.

Key words: Friedrich Engels, primitive communism, ownership, economic anthropology.

Kazalo

1	UVOD	5
2	METODOLOGIJA	6
3	FRIEDRICH ENGELS O LASTNIŠTVU V NEPISMENIH DRUŽBAH	7
4	PRIMERJAVA ENGELSOVIH TRDITEV Z IZHODIŠČNO TEORIJO	11
5	PRIMERJAVA ENGELSOVIH TRDITEV Z ETNOGRAFSKIMI PODATKI.....	16
5.1	Lastništvo zemljišč v lovskih družbah	16
5.2	Lastništvo zemljišč v nabiralniških družbah	18
5.3	Lastništvo zemljišč v pastirskih družbah	20
5.4	Lastništvo zemljišč v poljedelskih družbah	24
5.5	Lastništvo opredmetenih osnovnih sredstev	31
5.5.1	Lastništvo orodij in osebnih stvari	31
5.5.2	Lastništvo čred	36
6	SKLEP	39
7	VIRI.....	44

1 UVOD

Na področju antropologije je o marksističnemu pristopu potekala široka razprava. Pričujoče diplomsko delo posega na področje te antropološke razprave, ki se posveča klasični marksistični tezi prvotnega komunizma. Teza prvotnega komunizma izhaja iz Marxove in Engelsove teorije zgodovine, ki je prvotno družbo označila za prvotno komunistično družbo enakosti. Za temeljno marksistično delo izbrane tematike velja delo Friedricha Engelsa z naslovom Izvor družine, privatne lastnine in države. Svoj pojem prvotne komunistične družbe je Engels v osnovi utemeljil na podlagi teorije in etnografskih podatkov antropologa Lewisa Henryja Morgana. Nekateri Marxovi in Engelsovi teoretski nasledniki so tezo prvotnega komunizma za tem prevzeli in v etnografskih in antropoloških študijah družbene pojave v modernih nepismenih družbah opisovali kot komunistične. Trditve "marksistične antropologije" sta kritizirali ameriška "historično partikularistična antropologija" in britanska "funkcionalistična antropologija" že v prvi polovici 20. stoletja.

V diplomskem delu se bomo osredotočili le na specifičen vidik antropološke razprave o tezi prvotnega komunizma – na vidik lastništva v nepismenih družbah. Izraz prvotni komunizem namreč implicira več kot zgolj komunistično skupno lastništvo. Diplomsko delo se torej ne nanaša na vse vidike teze prvotnega komunizma. Cilj diplomskega dela je primerjava Engelsovih opisov lastništva v delu Izvor družine, privatne lastnine in države z našo izhodiščno teorijo in z zbranimi podatki etnografskih študij. Cilj primerjave ni končna sodba o Engelsovi teoriji in njegovih opisih lastništva v nepismenih družbah. Za izpolnitev tega cilja bi morali analizirati precej večjo količino podatkov in oceniti kakovost zbranega etnografskega gradiva, kar precej presega omejitve diplomskega dela. Cilj primerjave je najti nekatere skladnosti, razlike in pomanjkljivosti Engelsovih trditev v primerjavi z našo izhodiščno teorijo in z zbranimi etnografskimi podatki.

2 METODOLOGIJA

Primerjali bomo trditve navedene v Engelsovem delu Izvor družine, privatne lastnine in države, ki se nanašajo na opise lastništva v nepismenih družbah z našo izhodiščno teorijo in z zbranimi podatki o lastništvu v nepismenih družbah. Naše raziskovalno vprašanje je tako sledeče: Kakšne so teoretske in empirične skladnosti, razlike in pomanjkljivosti Engelsovih trditvev o lastništvu v nepismenih družbah v primerjavi z našo izhodiščno teorijo in z zbranimi podatki? Odgovor na raziskovalno vprašanje bomo poiskali tako, da bomo Engelsove trditve primerjali z našo izhodiščno teorijo in z zbranimi podatki na osnovi skladnosti, razlik in pomanjkljivosti.

Zgradba dela je sledeča. Najprej bomo predstavili Engelsovo delo Izvor družine, privatne lastnine in države. Posvetili se bomo predvsem njegovim trditvam v zvezi z lastništvom. Predstavitvi Engelsovega dela sledi teoretski del diplomskega dela. V okviru teoretskega dela bomo predstavili našo izhodiščno teorijo in definicije konceptov lastništva in jih primerjali z Engelsovimi koncepti lastništva. Opredelili bomo pomembnejše skladnosti, razlike in pomanjkljivosti Engelsovih konceptov v primerjavi z našimi izhodiščnimi koncepti. Teoretskemu delu sledi empirični del diplomskega dela. V okviru empiričnega dela bomo predstavili etnografske podatke o lastništvu zemljišč v lovskih, nabiralniških, pastirskih in poljedelskih nepismenih družbah ter podatke o lastništvu nekaterih opredmetenih osnovnih sredstev v nepismenih družbah. Opredelili bomo pomembnejše skladnosti, razlike in pomanjkljivosti Engelsovih opisov lastništva v nepismenih družbah glede na zbrane etnografske podatke. V sklepu bomo povzeli ugotovitve.

3 FRIEDRICH ENGELS O LASTNIŠTVU V NEPISMENIH DRUŽBAH

Pomemben ameriški antropolog Lewis Henry Morgan, je zapisano v predgovoru slovenske izdaje k Engelsovi knjigi *Izvor družine, privatne lastnine in države*, je našel ključ v rodovni¹ organizaciji severnoameriških staroselcev, ki rešuje silno važne, do tedaj nerešljive uganke starogrške, rimske in staronemške zgodovine (Engels, 1947, str. 5). Engels je na podlagi kritičnih Marxovih opomb k delu Lewisa Henryja Morgana z naslovom *Ancient Society* uporabil veliko znanstvenih del s področja zgodovine pradržbe, da bi utemeljil svoje sklepe. Engels je uporabljal "najraznovrstnejša splošnozgodovinska dela, posebne razprave s področja etnografije, kulturne zgodovine, zgodovine prvotne družbe, družine in zakona ter svoje specialne izsledke iz zgodovine Germanov in Keltov" (prav tam, str. 6).

Engels si torej v svojem delu za cilj zada ugotoviti izvore in zgodovinski razvoj zanj ključnih družbenih institucij. Podatke in teorijo za svoje sklepe Engels v osnovi pridobi predvsem od antropologa Lewisa Henryja Morgana, ki je na podlagi etnografskega gradiva naredil teorijo izvorne družbe in družbenega razvoja. Tema izvora zasebnega lastništva in družbenega razvoja za pričujoče delo ni pomembna, vendar je za namen celostne predstavitve Engelsove teorije lastništva v nepismenih družbah ne moremo zaobiti.

Kar se tiče lastništva Engels (prav tam, str. 8) v predgovoru k prvi izdaji svojega dela trdi, da se zasebno lastništvo razvije s produktivnostjo dela. V svojem delu pa se Engels ne ukvarja z razvojem produktivnosti dela, marveč predvsem z zgodovinskimi spremembami institucije družine, saj razvoj nepismenih družb povezuje predvsem s spremembami na področju institucije družine.

Engels v svojem delu nepismene družbe pred nastopom institucije parne družine opisuje z izrazoma komunistično gospodinjstvo (prav tam, str. 40, 58) ali komunistična hišna skupnost (prav tam, str. 128). Parna družina je po Engelsu oblika družine, ki se pojavi že v lovskih in nabiralniških družbah, prevladuje pa v pastirskih in poljedelskih družbah.² Engels (prav tam,

¹ Engels uporablja izraz gentilna organizacija. Sopomenski izraz rodovna organizacija uporabljamo zaradi terminološke doslednosti.

² Engels uporablja drugačno klasifikacijo družb kot mi. Engels trdi, da se parna družina prvič pojavi na višji stopnji divjaštva in prevladuje skozi celotno stopnjo barbarstva. Uporabljali bomo drugačno klasifikacijo nepismenih družb. Uporabljali bomo konvencionalno klasifikacijo nepismenih družb, ki se nanaša na prevladujoč način preživljanja določene družbe. Tako gre za lovske, nabiralniške, pastirske in poljedelske družbe. Pomembno je opozoriti, da se nobena družba v naši klasifikaciji ne preživlja zgolj z eno od naštetih oblik, vendar je ena oblika

str. 44) omenja pastirska ljudstva Arijev v indijskem Peterorečju in porečju Gangesa, v stepah ob Oksu in Jaksartesu in Semite ob Evfratu in Tigrisu. Trdi, da je bilo v teh pastirskih družbah bogastvo last rodu,³ kasneje pa so črede zgodaj postale zasebna lastnina. Engels (prav tam) se za utemeljitev te trditve sklicuje na prvo Mojzesovo knjigo, kjer je Abraham opisan kot lastnik čred. Engels (prav tam) je neodločen glede tega, ali je čreda klanu pripadala kot starešini družinske skupnosti ali kot pravemu dednemu rodovnemu poglavarju. Gotov pa je, da o lastniku čred ne moremo razmišljati v pomenu lastnika v modernem smislu.

Engels (prav tam) svojo teorijo izvora zasebnega lastništva osnuje predvsem okoli odnosa med možem in ženo v pastirskih in poljedelskih družbah. Trdi, da je pojav parnega zakona za lastnika opredmetenih osnovnih sredstev⁴ postavil očeta, ki je v primeru ločitve orodja vzel s seboj, žena pa je obdržala hišno opremo. Mož je torej s pojavom parnega zakona postal lastnik novega ekonomskega vira, čred živine, in pozneje tudi novega osnovnega sredstva, sužnje, trdi Engels (prav tam, str. 44–45). Engels (prav tam, str. 51) dalje trdi, da je bila atenska monogamija prva oblika družine – imenuje jo posamična družina –, ki ni temeljila na naravnih, temveč na ekonomskih pogojih, na zmagi zasebnega lastništva nad prvotno samoraslo skupno lastnino.

Za namen pričujočega dela ni pomembno, ali je Engelsova teorija izvora zasebnega lastništva zmotna ali ne,⁵ niti kaj sta parna in posamična družina. Tako tema izvora zasebnega lastništva, kot tema razvoja oziroma zgodovinske spremembe institucije družine si zaslužita posebne obravnave. V diplomskem delu se bomo posvetili le vidiku Engelsove teorije, ki se nanaša na lastništvo v nepismenih družbah.

Na podlagi Engelsovega opisa značilnosti pastirskih družb torej lahko sklepamo, da Engels trdi, da v komunističnemu skupnemu gospodinjstvu živijo družbe pred obdobjem nastopa parne družine, ki je oblika družine, ki po Engelsu prevladuje v pastirskih in poljedelskih družbah. V

načina preživljanja navadno prevladujoča. Naša klasifikacija družb je z Engelsovo primerljiva. Engels lovske in nabiralniške družbe umesti v stopnjo divjaštva, pastirske in poljedelske pa v stopnjo barbarstva. Naša klasifikacija je ustrezna zamenjava, kajti Engels trdi, da je za stopnjo divjaštva značilno izkoriščanje rib, vodnih živali, lov in nabiralništvo, za obdobje barbarstva pa je najbolj značilno gojenje rastlin in udomačitev ter reja živali. Značilnosti Engelsove stopnje divjaštva torej ustrezajo lovskim in nabiralniškim družbam, značilnosti Engelsove stopnje barbarstva pa pastirskim in poljedelskim družbam.

³ Engels uporablja izraz gens, ki ga pojasnjuje z izrazom rodovna zveza. Sopomenski izraz rod uporabljamo zaradi teminološke doslednosti.

⁴ Engels uporablja izraz delovna sredstva. Sopomenski izraz opredmetena osnovna sredstva uporabljamo zaradi teminološke doslednosti.

⁵ Spodaj je sicer prikazano, da je Engelsova teorija izvora zasebnega lastništva notranje logično protislovna, torej je že samo zaradi tega dejstva neustrezna.

komunističnemu skupnemu gospodinjstvu torej po Engelsu živijo nabiralniške in lovske družbe. Engels (prav tam, str. 21) kot primer nabiralniških in lovskih nepismenih družb izrecno omenja avstralske staroselce in mnoge Polinezijce.

Protislovno, pa Engels (prav tam, str. 76) nekaj deset strani za tem tudi za ljudstva ameriških staroselcev, katerih organizacija naj bi bila značilna za poljedelske nepismene družbe, trdi, da je bilo v poljedelskih nepismenih družbah gospodinjstvo skupno celi vrsti družin, da je bila zemlja last plemena, samo vrtički so bili začasno dodeljeni posameznim gospodinjstvom.⁶

Engels (prav tam, str. 125) o nepismenih družbah na splošno trdi, da je vsak lastnik orodja, ki ga sam naredi in sam uporablja. Mož je lastnik orožja, lovskih in ribiških pripomočkov, žena pa hišnih predmetov. Načelo, ki po Engelsu (prav tam) določa skupno komunistično lastništvo je, da je tisto, kar se skupno naredi in uporablja, skupna lastnina. Trdi, da gre za skupno komunistično lastništvo pri hiši, vrtu in čolnu. V opombi Engels (prav tam) navede, da je pri ljudstvu Haida na Alaski pod eno streho spalo kar sedemsto oseb, pri ljudstvu Nootka z ameriške pacifiške severozahodne obale, pa so pod eno streho živela cela plemena. Engels nedosledno vrtove opredeli kot del skupnega komunističnega lastništva, nekaj deset strani pred tem pa trdi, da so bili gospodinjski vrtovi pri poljedelskih ameriških staroselcih iz skupnega komunističnega lastništva izvzeti. Engels (prav tam) trdi tudi, da je samo še v nepismenih družbah v veljavi 'z lastnim delom pridobljena lastnina', ki naj bi si jo izmislili pravniki in ekonomisti civilizirane družbe, po Engelsu (prav tam) poslednje zlagane pravne pretveze, na katero se današnja kapitalistična lastnina še opira.

Za pričujoče delo je pomembno, da Engels s pojmom komunistično gospodinjstvo misli lastništvo, ki temelji na skupnem lastništvu zemljišč in opredmetenih osnovnih sredstev. To lahko sklepamo iz stavka, ki se sicer nanaša na domnevno komunistično družbo prihodnosti: "Ko preidejo proizvodna sredstva v skupno last, bo posamična družina prenehala biti ekonomska enota družbe" (prav tam, str. 60).

Pojem lastništva je za marksistično teorijo na sploh zelo pomemben. Nenazadnje Marx in Engels v Komunističnem manifestu (Marx in Engels, 2009, str. 113), trdita, da "[...]lahko komunisti svojo teorijo strnejo v enem izrazu: odprava privatne lastnine". Bolj razčlenjene splošne teorije lastništva v obsežnem opusu Engelsovih in Marxovih del ne najdemo. Mann

⁶ Engelsova teorija izvora zasebnega lastništva je notranje protislovna, saj trdi, da se je v poljedelskih družbah, med katere uvršča ameriške staroselce, že razvila rodovna organizacija, ki je prinesla posplošeno zasebno lastništvo osnovnih sredstev, vendar protislovno o ameriških staroselcih tudi trdi, da imajo komunistično gospodinjstvo.

(2012, str. 51) trdi, da sta Marx in Engels med zasebno in komunistično lastnino postavila antitezo. Engels (1947, str. 125) sicer v svojem delu omenja, da zasebno lastništvo orodij in osebnih stvari v nepismenih družbah obstaja, vendar v svoji teoriji zgodovine, katere pomemben del je teorija lastništva, to dejstvo zanemarja.⁷

Engels je torej na podlagi etnografskega gradiva modernih nepismenih družb lastniško ureditev v teh družbah, ki naj bi zgodovinsko predhodila pismenim (zgodovinskim) družbam, imenoval za komunistično, temelječo na neizključnem skupnem lastništvu. Engels v delu *Izvori družine, privatne lastnine in države* torej označuje temeljne podobnosti med domnevnim komunističnim skupnim gospodinjstvom nepismenih (prazgodovinskih) družb in domnevno družbo prihodnosti – komunizmom. Slednja trditev je pomemben del teze prvotnega komunizma. Naš cilj preučevanja podatkov o lastništvu v modernih nepismenih družbah je zato za oceno teze prvotnega komunizma zelo pomemben.

Predstavili smo Engelsove trditve v povezavi z lastništvom v nepismenih družbah. V naslednjem poglavju se bomo posvetili naši izhodiščni teoriji, opisom lastništva zemljišč in nekaterih opredmetenih osnovnih sredstev v različnih nepismenih družbah in jih primerjali z Engelsovimi trditvami.

⁷ Engels v prvem poglavju *Izvora družine, privatne lastnine in države* pri periodizaciji družbeno-razvojnih zgodovinskih obdobj lastništva ne omenja, vendar lastništvo nastopa kot pomemben element v njegovi teoriji zgodovine, kar je razvidno iz preostanka njegovega dela.

4 PRIMERJAVA ENGELSOVIH TRDITEV Z IZHODIŠČNO TEORIJO

Sodobna antropologija poudarja, da so med nepismenimi družbami prisotne velike razlike, zato jih je v splošnem težko opisati. Enako poudarja ekonomski antropolog Herskovits (1952, str. 25), ki trdi, da vsaka institucija kaže izjemno široko raznolikost v svojih "primitivnih" manifestacijah. Herskovits (prav tam, str. 30) opozarja, da moramo paziti, da o kulturah nepismenih družb ne razmišljamo kot o homogeni masi, ki je v kontrastu z našo kulturo. Osnovna razlika med pristopom naše izhodiščne teorije in Engelsovim pristopom je, da se Engels številnim konkretnim družbam podrobno ne posveča, temveč utemelejuje zelo splošne značilnosti na podlagi majhnega števila natančno analiziranih primerov. Kljub temu, da naša izhodiščna teorija prepozna izjemno raznolikost družb, vseeno previdno poskuša ugotavljati splošne značilnosti.

Najbolj osnovno definicijo lastništva poda Hobhouse (1913, str. 6–8), ki lastništvo razume kot človekov trajen nadzor nad stvarmi. V kolikor želi človek izpolnjevati zahteve okolja, mora imeti vsaj nekakšno stopnjo nadzora nad sredstvi, ki jih uporablja za preživetje v naravi. Za ponazoritev si pogledjmo lastniško ureditev med Bušmani v Južni Afriki.

Pri Bušmanih obstaja pravilo, ki ga priznavajo vsi, in sicer, da je katerakoli hrana, žival ali zelenjava, kot tudi voda, zasebna lastnina. Tisti, ki brez dovoljenja lastnika hrano ali vodo vzame, je deležen kazni zaradi tatvine. Bušmani namreč živijo eno najbolj negotovih življenj. V tem kontekstu je razumljivo, da je tisti, ki ustrelj jelena ali odkrije teren z zelenjavo priznan za lastnika njegovega plena ali najdbe. Vendar se od njega kljub temu pričakuje, da hrano razdeli s tistimi, ki nimajo ničesar. Tisti, ki je uspešen pri lovu, po svoji volji razdeli plen s prisotnimi. Vsa hrana, ki je načeloma zasebna lastnina, je na tak način razdeljena med pripadnike določene skupine (Schapera, 1930, str. 148, v Herskovits, 1952, str. 321–322)⁸.

Iz primera vidimo, da bi lahko sklepali, da gre pri Bušmanih za "prvotno komunistično skupnost" ali pa bi trdili, da je pri Bušmanih glavna "zasebna lastnina" (prav tam). Herskovitsevo (1952, str. 330) stališče je, da je dihotomija neizključnega ali komunističnega skupnega lastništva na eni strani in izključnega zasebnega lastništva na drugi strani, v znanosti neuporabna. V splošnem gre namreč za to, trdi Herskovits (prav tam), da v vseh družbah hkrati

⁸ Schapera, I. (1930). *The Khoisan peoples of South Africa, Bushmen and Hottentots*. London: George Routledge & Sons, Ltd.

obstajata izključna posameznikova lastnina oziroma zasebna lastnina kot tudi izključno skupno lastništvo. Koncepta neizključnega skupnega lastništva oziroma komunističnega lastništva in izključnega zasebnega lastništva, kot se splošno uporabljata v političnih polemikah, sta po Herskovitsem (prav tam) mnenju presplošna in pretirano nabita s čustveno vsebino, da bi lahko služila zasledovanju znanstvene objektivnosti. Herskovitseva ocena je smiselna. Znanstveno objektivnost je nemogoče doseči z nejasno in ohlapno opredeljenimi termini, ki so močno vrednotno zaznamovani in imajo v rabi precej raznolike pomene.

Engels v delu *Izvor družine, privatne lastnine in države* sicer uporablja koncept izključnega zasebnega lastništva posameznika. Engels (1947, str. 125) zasebno lastništvo nekaterih opredmetenih osnovnih sredstev opredeli na način, da so v zasebni lasti tiste stvari, ki jih vsak sam naredi in sam uporablja. To so orožje, lovski in ribiški pripomočki za može in hišna oprema za žene, ki so v izključni individualni lasti. Vendar Engels na nekem drugem mestu svojega dela uporablja še eno zelo široko in nejasno definicijo zasebnega lastništva. Engels (prav tam, str. 44) trdi, da je izvorno lastništvo čred bilo v skupnem lastništvu rodu, za tam pa je lastništvo čred prešlo v zasebno lastništvo. Neodločen je glede tega, ali je pri pastirskih družbah čreda pripadala starešini družinske skupnosti ali dednemu rodovnemu poglavarju. Gotov pa je, da o lastniku čred ne moremo razmišljati v pomenu lastnika v modernem smislu. Nekaj odstavkov za tem opredeli tudi družinsko lastništvo in predvsem lastništvo moža za zasebno lastništvo. Naša definicija zasebnega lastništva je v veliki meri skladna s prvo Engelsovo opredelitvijo zasebne lastnine. Naša definicija zasebnega lastništva je, da je zasebno lastništvo izključno lastništvo posameznika.

Engels (1947) skupno lastništvo definira na način, da gre pri skupnem lastništvu za komunistično gospodinjstvo večih družin. Načelo, ki za Engelsa določa skupno lastnino je: tisto, kar se skupno naredi in uporablja, je skupna lastnina. Vsebinska kritika koncepta komunističnega lastništva z vidika naše izhodiščne teorije je, da izraz komunistično skupno lastništvo pomeni neizključno skupno lastništvo. Uporabnost konceptu skupnega lastništva priznavamo, vendar ga definiramo drugače kot Engels. Definiramo ga na način, da gre pri skupnem lastništvu za pravice, ki se nanašajo na objekte, ki jih skupaj poseduje omejena skupina znotraj določene družbe, ki izključuje druge pripadnike iste družbe. Herskovits (1952, str. 324) trdi, da gre pri skupnem lastništvu za lastništvo družine ali klana in stvari, ki jih posedujejo člani skritih in drugih združenj.

Skupno lastništvo torej opredeljujemo bolj izključujoče kot Engels. Taka definicija je smiselna, kajti če skupno lastništvo opredelimo kot neizključno skupno lastništvo, taka definicija ni drugačna od definicije javnega lastništva. V nadaljevanju bomo tudi prikazali, da je za razlago etnografskih podatkov skupno lastništvo precej bolj uporabno definirati kot izključno skupno lastništvo.

Uporaben je tudi koncept javnega lastništva, ki ga definira dejstvo, da je dostopno vsem skupinam. V javno lastnino so vključene javne dobrine. Pomanjkanja javnih dobrin ni, zato jih ni treba ekonomizirati in imajo zato majhno ekonomsko vrednost. Uporabnost svojih definicij ne omejujemo le na nepismene družbe. Zelo pomembno pa je, da splošne koncepte ob razlagi natančneje opredelimo.

Zdi se, da Engels nekatere svoje definicije osnuje s kriterijem izključne oziroma neizključne pravice, v smislu, če je katerakoli pravica izključna, je zasebna, če pa je neizključna, pa je skupna oziroma komunistična. Naša izhodiščna teorija po drugi strani svoje definicije osnuje s kriterijem posameznikovega nadzora nad stvarmi, v smislu, če stvari nadzira posameznik, gre za zasebno lastništvo, če stvari nadzira skupina, gre za skupno lastništvo, če pa imajo nad stvarjo nadzor vsi, pa gre za javno lastništvo.

Pomembno je, kar trdi Commons (1939, str. 303, v Herskovits, 1952, str. 317),⁹ in sicer, da lastništvo ni le zahteva, temveč nasprotje zahtev do tistega, kar je redko. Lastniške pravice zato urejajo usklajeno delovanje in spore. Za razliko od naše izhodiščne teorije Engels (1947) v svojem delu poudarja konflikten značaj predvsem izključnega oziroma po Engelsu zasebnega lastništva. Pri preučevanju lastništva je pomembno tudi, kar poudarja Hallowell (1943, str. 121–130, v Herskovits, 1952, str. 319),¹⁰ in sicer, da moramo pri razumevanju pojava lastništva upoštevati družbene matrice. Lastništvo kot družbena institucija ne implicira le pravic in dolžnosti do vrednih stvari, temveč tudi specifične družbene sankcije, ki spodbujajo obnašanje, ki institucijo lastništva utrjujejo. Poleg pravic in sankcij Hallowell (prav tam) našteje tudi druge spremenljivke, ki jih pri celovitem preučevanju lastništva moramo upoštevati. To so, prvič, narava in tipi pravic, ki se izvajajo in z njimi povezane dolžnosti in obveznosti. Drugič, posamezniki, ki posedujejo privilegije in moči ter igrajo s tem povezane vloge v celotni shemi odnosov. Tretjič, stvari oziroma objekti na katere se lastniške pravice nanašajo.

⁹ Commons, J. R. (1939). *Institutional economics: Its place in political economy*. New York: Transaction Publishers.

¹⁰ Hallowell, A. I. (1943). The nature and function of property as a social institution. *Journal of Legal and Political Sociology*, 1, 115–138.

Nadzor nad lastnino je lahko s strani družbe bolj ali manj polno priznan in zagotovljen. Lahko je bolj ali manj trajen, bolj ali manj odvisen od sedanje rabe in posesti ali uživanja. Lahko je zgoščen v eni osebi ali skupen večim. Lahko se nanaša na več ali manj namenov za katere se lahko stvar uporabi. Vendar, nadzor je lahko lastnina le v primeru, če je na določen način prepoznan, na določen način neodvisen od takojšnjega fizičnega uživanja in na določeni točki neodvisen od drugih oseb (Hobhouse, 1913).

V različnih družbah različno priznane privilegije nadzora v splošnem lahko razdelimo na privilegije uporabe, privilegije razpolaganja in privilegije uničenja. V strogem smislu je lastništvo podeljeno le takrat, ko se uživa vse tri privilegije do lastnine. Vendar v večini družb lastništvo pod takimi pogoji redko ostane nekaznovano. V naši kulturi na primer obstaja veliko načinov, ko država stoji med posameznikom in popolnim nadzorom nad njegovo lastnino. V preučevanju lastnine je torej potrebno prepoznati različne stopnje popolne posesti, ki se odraža v meri v kateri je dovoljen popoln nadzor lastnikov oziroma lastnic nad predmeti ali pravicami (Herskovits, 1952, str. 325).

V splošnem gre za to, da je za analizo lastništva pomembna ekonomska vrednost. Ekonomska vrednost pa se v nepismenih družbah ne izraža tako jasno, kot v naši družbi. Razlika med lovskimi in nabiralniškimi nepismenimi družbami ter našo kulturo je, da se pri njih vrednost ne izraža na trgu v obliki denarja (Herskovits, 1952, str. 333). Med nepismenimi ljudstvi, kot tudi v naši kulturi, na proces odtujevanja določene parcele vplivajo tudi psihološki dejavniki. Pri analizi je potrebno vedno upoštevati tudi čustveno navezanost ljudi do predelov, kjer so bili rojeni ali do določenih krajev, kjer so izvajali svojo lastniško pravico. Tudi magijski in religijski dejavniki so močne neekonomske sile, ki morajo biti upoštevane (Firth, 1929, str. 361–366).

Določeni lastnini daje ekonomsko vrednost torej občutek njene redkosti. Določena stvar ima ekonomsko vrednost, če ni javno dobro. Pomembno je tudi, da je določena stvar zavestno pomembna v splošnem ekonomskem življenju ljudi. Seveda mora stvar, da ima vrednost, prinesiti tudi prepoznavne ekonomske ali psihološke koristi (Herskovits, 1952, str. 334–335). Vrednost zemljišča v nepismenih družbah zato leži predvsem v virih, ki jih zemljišče ponuja, ne v zemljišču samem (prav tam, str. 338).

Po opredelitvi ključnih konceptov, ki nam služijo pri analizi pojava lastništva, lahko preidemo na primere lastništva zemljišč v lovskih, nabiralniških, pastirskih in poljedelskih nepismenih družbah ter na primere lastništva nekaterih opredmetenih osnovnih sredstev. S pomočjo

primerov bomo ugotovili skladnosti, razlike in pomanjkljivosti Engelsovih trditev glede na zbrane podatke.

5 PRIMERJAVA ENGELSOVIH TRDITEV Z ETNOGRAFSKIMI PODATKI

5.1 Lastništvo zemljišč v lovskih družbah

V antropologiji je bilo sprva sprejeto, da v najzgodnejših časih lovci niso poznali lastništva zemljišč, ki so ga uporabljali za preživetje. Kasneje so rezultati raziskav lovskih plemen v severozahodni Severni Ameriki, ki so pred tem veljali le za izjeme pravilu, pridobili večjo pomembnost. Očitno je postalo, da bo potrebno predhodno hipotezo vsaj precej popraviti, če ne ovreči. Hipoteza o odsotnosti lastništva zemljišča je bila zato pri antropologih v veliki meri opuščena (Herskovits, 1952, str. 331). Pri naši analizi lastništva v lovskih družbah se bomo natančneje posvetili trem opisom reprezentativnih primerov ureditve lastništva v lovskih družbah.

V kulturah, kot je na primer kultura Komančev na območju Great Basin v Severni Ameriki, je znotraj plemena zemljišče res brez vrednosti (prav tam, str. 332). Komanči niso imeli koncepta vrednosti zemljišča. Bili so pastirski lovci in za njih zemljišče ni predstavljalo skrbi, torej ni bilo niti v individualnem, niti v skupnem lastištvu. Bila pa je zemlja skupno zasedena. Nedovoljen prestop meje s strani oseb iz sovražnega plemena se je kaznoval tudi s smrtjo. Osebe iz prijateljskih plemen pa so po drugi strani lahko njihovo zemljišče obiskovale in sodelovale v lovu brez kazni ali izpostavljanja nevarnosti (Hoebel, 1940, str. 118, v Herskovits, 1952, str. 332)¹¹.

Drugače pa je bilo v primeru severnoameriških staroselcev pacifiškega severozahoda, kjer so 'ekonomski viri – ribolov, lov in nabiralništvo – pripadali lokalni skupini kot celoti, po nazivu pa so pripadali posameznikom' (Drucker, 1939, str. 59, v Herskovits, 1952, str. 332–333)¹². Pri tem nejasnem in prekrivajočem se konceptu lastništva gre za sledeče (prav tam):

Značilno je, da se govori, da določen ekonomsko pomemben predel "pripada" določenemu moškemu. "Lastništvo" se je izražalo tako, da je ta moški "dovoljeval", kot so rekli domačini, svojim sodelavcem, da določen predel vsako sezono lokalno izkoriščajo. Obenem so imeli pripadniki njegove lokalne skupine – njegovi sorodniki – neodtujljivo pravico do izkoriščanja predela. Pisec tega besedila je vedno znova slišal trditve informatorjev iz ljudstva Tlingit s severozahoda Kalifornije, da je določen moški "lastnik" določenega kraja, na primer mesta za ribolov, zato je pred uporabo potrebno njegovo dovoljenje. Kljub temu se nikoli ni zgodilo, da bi bil dostop s strani "lastnika" zavržen. Kaj takega je domačinom nepredstavljivo. Individualno lastništvo v tem primeru dejansko ne pomeni izključne pravice uporabe, temveč

¹¹ Hoebel, E. A. (1940). The political organization and law-ways of the Comanche Indians. *American Anthropological Association*, 42(3).

¹² Drucker, P. (1939). Rank, wealth and kinship in Northwest Coast society. *American Anthropology*, 41, 55–65.

nekakšno skrbništvo, pravico usmerjanja izkoriščanja ekonomskega predela lokalne skupine. Izključno pravico do ekonomskega predela ima skupina.

V splošnem, seveda obstajajo razlike in izjeme, se pri lovskih plemenih pojavlja vzorec družinskih lovskih teritorijev. Gre za zemljišča na katerih lovijo člani določene družine, kjer člani drugih družin ne smejo loviti. Zemljišče lahko pripada tudi posameznikom. Lovske družbe sicer se premikajo, vendar to ne pomeni, da neomejeno tavajo. Meje med skupinami so jasno prepoznane, prestop meje pa je prepovedan in se kaznuje tudi s smrtjo. Teritoriji se tudi dedujejo od očeta do sina (Herskovits, 1952, str. 335–340).

Bušmani imajo na primer jasno določeno razdelitev zemljišč. Meje predstavljajo naravni mejniki, med teritoriji pa včasih obstaja nevtrarno območje. Najpomembnejšo lastnino za določene skupine Bušmanov predstavljajo vodnjaki. V puščavnem okolju vodnjake ljubosumno varujejo, vsak nedovoljen prestop meje pa globoko zamerijo in odvrčajo. Na nekaterih območjih bušmanskega teritorija pripadniki večih skupin prosto lovijo, vendar v težkih časih meja zemljišč ne pozabijo, in takrat se vsaka skupina umakne za meje svojih zemljišč. Med nekaterimi skupinami Bušmanov (Auen) najdemo celo bolj omejeno, skoraj zasebno lastništvo, vendar so to skrajni primeri. V splošnem tudi za Bušmane velja značilen družinski lovsko-skupinski vzorec, kot med drugimi lovskimi družbami po svetu (Schapera, 1930, str. 75–77, 127, v Herskovits, 1952 str. 340)¹³.

Tudi Engels (1947, str. 76) trdi, da je zemlja pri nepismenih družbah v lasti plemena in da med lovišči plemena med seboj loči obrambni gozd (prav tam, 125). Engelsove trditve v tem delu, čeprav je lastništvu zemljišč v lovskih družbah neposredno ni namenil pozornosti, sovpadajo z našimi ugotovitvami. Iz podatkov pa ne moremo sklepati, da v lovskih družbah obstaja neizključno komunistično skupno gospodinjstvo večih družin, kot trdi Engels (prav tam). Glede na podatke o lastništvu glavnega ekonomskega vira lovskih družb – zemljišč – lahko sklepamo, da gre v lovskih družbah za skupno gospodinjstvo ene lovske družine, ne večih družin. V lovskih družbah praviloma v splošnem obstaja izključno skupno, ne javno lastništvo. Zemljišče je v teh družbah vredno zaradi živali, vodnjakov ali drugih virov potrebnih za preživetje, ki so na zemljišču, ne zaradi zemljišča samega (Herskovits, 1952, str. 340–341). Navedeni primeri poleg tega šibijo podlago razmeroma razširjeni ideji, da lovske nepismene družbe v praksi ne poznajo izključnih oblik lastništva, marveč le vsem dostopne javne dobrine.

¹³ Schapera, I. (1930). *The Khoisan peoples of South Africa, Bushmen and Hottentots*. London: George Routledge & Sons, Ltd.

V splošnem že pri prvem podpoglavju naše analize lastništva lahko opazimo veliko pomanjkljivost Engelsovega dela, ki bo značilna tudi za druge dele naše analize. Gre za pomanjkljivost natančnosti opisov in odsotnosti navajanj pomembnih dejstev o lastništvu v nepismenih družbah pri Engelsovemu delu. Engels lastništvu zemljišč v nepismenih družbah razen skopega zgoraj imenjenega opisa na primer sploh ni posvetil pozornosti.

5.2 Lastništvo zemljišč v nabiralniških družbah

Podatki o lastništvu pri nabiralniških ljudstvih se opirajo na študije iz osrednje Severne Amerike, kjer so bile narejene najboljše raziskave o lastništvu zemljišč med nabiralci (Herskovits, 1952, str. 341). Posvetili se bomo primerom lastniških ureditev zemljišč pri sedmih nabiralniških ljudstvih in podatke nato primerjali z Engelsovimi trditvami.

Nekatera nabiralniška plemena nimajo pravega občutka za lastnino. Severnokalifornijsko nabiralniško ljudstvo Klamath se na primer čez zimo vrne v stalne tabore, poletnih bivališč pa, čeprav jih letno ponovno zasedajo, ne posedujejo z nikakršno dodeljeno pravico. Individualno lastništvo ribolovnih mest ali jezov ne obstaja, prav tako ni lastniških pravic za lovske teritorije, niti za zaplate jagod in semen. Poglavar ne poseduje niti ne nadzira uporabe ribolovnih mest, niti nimajo tisti, ki živijo bližje jezu za ribolov, do ribolovnih mest posebne pravice. Tiste ljudi, ki živijo blizu jezu, se lahko zaprosi, da lovijo za nekoga, ki prihaja od drugod. Toda to počnejo zato, ker tisti, ki živijo blizu jezov najboljše poznajo območje, ne zato ker si jez lastijo (Spier, 1930, str. 11, 149, v Herskovits, 1952, str. 341)¹⁴.

Na drugi strani imajo nabiralci, ribiči in lovci plemena Kwakiutl severozahodne ameriške obale visoko razvit občutek lastništva zemljišč in virov. Vsaka skupina (*numaym*) ima svoje lovce, ki lovijo samo na lastnem zemljišču. Lovce na gorske koze, ki jih ujamejo pri nedovoljenemu prestopanju meje, lahko porinejo z gore navzdol in ubijejo. Vsaka skupina si lasti svoje območje jagod brogovite in zemljišče, kjer sama nabira brusnice, bezgove jagode, ribez, ameriške borovnice in druge užitne rastline. Lastniki svoje zemljišče pred prestopniki varujejo tako močno, da so žrtve pogoste. Tisti, ki niso pripadniki skupine, ne smejo loviti lososov iz tokov, ki so prav tako v lastništvu skupin. Pravica izkoriščanja mest, ki so najprimernejša za nastavljanje pasti za ribe, pa je rezervirana za pripadnike, ki jih lokalna skupina prepozna za lastnike (Boas, 1921, str. 1345–1347).

¹⁴ Spier, L. (1930). Klamath ethnography. *University of California Publications in Archaeology and Ethnology*, 30, 1–338.

Med ljudstvom Shuswap so pomembna ribolovna mesta, zaplate jagod in tla za izkopavanje koreninic bila dostopna vsem članom plemena. Ograde za jelenjad so bile v zasebni lasti in se jih je lahko dedovalo. Ponovno se jih je lahko zgradilo le po tem, ko so jih lastniki zapustili. Prav tako so v zasebnem lastništvu bile orelske pečine, ki se jih je dedovalo (Teit, 1909, str. 572, v Herskovits, 1952, str. 341)¹⁵.

Med soslednjimi Lillooeti, po drugi strani, pa je bila pravica lovljenja na mestih velikih in pomembnih ribiških jezov skupna lastnina klana, ki je vsako leto postavil jez. Prav tako so v skupni lasti bila lovišča in zaplate jagod, pobiranje jagod pa so nadzorovali poglavarji, da ne bi pričeli jagod pobirati prezgodaj v sezoni (Teit, 1906, str. 256, v Herskovits, 1952, str. 341–343)¹⁶.

Ljudstvo Maidu iz Kalifornije je trdilo, da zemlja kot taka nima lastnika, ker je bila njena uporaba prosto dostopna vsem članom skupnosti. Vendar zgodnja poročila niso popolnoma jasna, saj so ribje luknje včasih bile v lastništvu in ograde za jelene so na določenih območjih lahko postavile le nekatere družine (Kroeber, 1925, str. 33–34).

Območje plemena Yurok, ki je imelo kakršnokoli vrednost za lov, je bilo v pasu več kot kilometer od reke, kjer je živela skupnost, v zasebnem lastništvu. V tem predelu so bile pravice strogo uveljavljane in divje lovce se je lahko ustrelilo. Ostalo zemljišče je bilo javna dobrina. Pravice do ribolova so bile v skupnem lastništvu in vsa bogata ribolovna mesta so bila vnaprej zagotovljena večim lastnikom, ki so se menjali na dan ali dva. Prepovedano je bilo vzpostaviti novo ribolovno mesto ali loviti nižje od določenega mesta. Taka ureditev je zagotavljala ohranitev vrednosti obstoječih ribolovnih mest in jasno omejevala najvišje možno število mest, ki se je vzpostavilo s tradicijo in dedovanjem (prav tam, str. 395).

Pri ljudstvu Pomo na severovzhodu Kalifornije je bil dostop do delov donosnih zemljišč z zelenjavo omejen. Lastniške pravice so se uveljavljale samo pri pobiranju želoda, ne pa v primeru lova na jelenjad. Toda v sezoni pobiranja želoda so se lovci na jelenjad vzdržali presopanja meja teritorija drugih družin, da ne bi povzročali sumov o tem, da nameravajo želod ukrasti. V očitnih primerih prestopanja so bili krivci postavljeni pred družine, ki so si lastile zemljo, in pretepeni (Gifford, 1923, str. 80, v Herskovits, 1952, str. 342)¹⁷.

¹⁵ Teit, J. A. (1909). The Shuswap. *The Jesup North Pacific Expedition*, 7(2), 447–813.

¹⁶ Teit, J. A. (1906). The Lillooet Indians. *The Jesup North Pacific Expedition*, 2(5), 195–300.

¹⁷ Gifford, E. W. Pomo lands on Clear Lake. *University of California Publications in Archaeology and Ethnology*, 20, 77–94.

Navedeni primeri jasno kažejo, da družbe s tako enostavnimi ekonomijami poskrbijo, da v okoliščinah, kjer zasebno lastništvo ali skupno lastništvo klana sicer ni prisotno, zaradi varovanja izkoriščanja virov željeno zemljišče dodelijo posamezniku ali v skupno lastništvo. Poleg tega podatki kažejo na to, da v teh družbah ni pomembno lastništvo zemljišča kot takega, temveč predvsem lastništvo donosov zemljišča (Herskovits, 1952, str. 342–343).

Iz podatkov je razvidno, da so lastniške ureditve pri nabiralniških ljudstvih lahko zelo različne. Medtem, ko ima na primer pleme Kwakiutl visoko razvit občutek za zemljišče in vire, so pri plemenu Maidu dobrine javno dostopne. Lastništvo je raznoliko urejeno tudi znotraj nepismenih družb samih. Lastništvo v nabiralniških družbah je navadno urejeno na način, da so določene stvari v skupnem lastništvu, medtem ko so druge v zasebnem. Tako zasebno kot skupno in javno lastništvo obstajajo znotraj nepismenih družb vzporedno. Tak vzorec je značilen za vse nepismene družbe. Engels v svojem delu temu dejstvu ni namenjal pozornosti. Engelsove trditve sicer so protislovne, vendar skozi delo prevladuje ideja, da je za določen tip družbe značilen en določen tip lastništva. Ta ideja je v okviru splošne klasifikacije družb in splošnih konceptov lastništva zmotna. Pravila lastniških ureditev so v okviru istega tipa družb precej kompleksnejša. Pri navedenih etnografskih opisih tudi ne najdemo sledi, da bi nabiralniška ljudstva poznala skupno komunistično gospodinjstvo, kot ga opisuje Engels. Zemljišča so sicer pogosto v skupnem lastništvu, a lastništvo je izključno, omejeno na posamezno družino ali na klan.

5.3 Lastništvo zemljišč v pastirskih družbah

Analiza pogojev posesti in uporabe zemljišč, ki jih uporabljajo pastirska ljudstva je omejena, ker je o lastništvu zemljišč pri pastirskih ljudstvih znanega manj, kot je znanega o lastništvu zemljišč pri lovcih, nabiralcih in poljedelcih. Možno je, da je za razumevanje lastništva pri pastirjih uporabna analogija koncept družinskega lovskega teritorija, ki ga srečamo v lovskih družbah. Pod pogoji, ki so prevladovali v času staroselcev, na teritorijih nepismenih pastirskih ljudstev namreč ni bilo pomanjkanja primerne zemlje za pašo. Vse prevečkrat pa se v zakup vzame, da to pomeni, da je bila uporaba zemlje brez omejitev omogočena vsem članom plemena ali skupini plemen, ki so naseljevala določeno območje (prav tam, str. 343). Posvetili se bomo sedmih primerom pastirskih ljudstev z območja Južne Afrike in Srednje Azije in podatke nato primerjali z Engelsovimi trditvami.

V predevropskih časih so Hotentoti iz Južne Afrike zemljo vrednotili kot tla za pašo in lov. Iz pričevanj zgodnjih Nizozemskih in drugih popotnikov je znano, da je vsako hotentotško pleme

imelo svoj teritorij. Tujci teritorija niso smeli uporabljati za lov in pašo brez predhodnega dovoljenja. Hotentotško pleme se je v iskanju najboljše paše za govedo prosto premikalo. Meje med območji so bile ohlapno določene. V Južnozahodni Afriki je bolj kot trava, bila velik problem voda. Vedelo se je, da vsak bazen ali vodnjak pripada določenim ljudem, vendar ti uporabe niso zavračali članom drugih plemen, tudi če so tujci tam taborili dolgo časovno obdobje. Zemlja je bila neodtujljiva. Vsak pripadnik plemena je imel polno pravico do uporabe kateregakoli plemenskega zemljišča, ki ga je potreboval zase, za svojo družino in njihove črede, toda nikoli ni imel izključne pravice do tega teritorija. Med nekaterimi plemeni so se za izključno lastnino štela določena drevesa. Vodna luknja ali izvir sta ob najdbi postali lastnina določene osebe. Vsi, ki so vodno luknjo ali izvir želeli uporabljati, so morali imeti njegovo dovoljenje. Vendar je oseba, ki je v lastništvu imela vodno luknjo ali izvir, bila dolžna spoštovati obveznost, da ne bo dostopa zavrnila nobenemu tujcu ali živini tujca. Delež lovskega plena je bilo potrebno dati poglavarju kot kompenzacijo za uboj živali, ki je bila v teoriji last vodje. Poglavar je tudi izvajal določeno stopnjo nadzora nad pašniki, zato se je lahko odločil določen del pustiti nepopasen. Moški, ki je našel roj čebel, je prav tako pridobil lastniške pravice nad medom, toda bil je tudi dolžan poglavarju dati satje in varovati mlad roj, da zaradi motenja ni odletel (Schapera, 1930, str. 286–291, v Herskovits, 1952, str. 343–344)¹⁸.

Med govedorejskim ljudstvom Bantu v Južni in Vzhodni Afriki, ki združuje pastirstvo z lovom in poljedelstvom, lastništvo zemlje izhaja iz teorije, da vsa zemlja pripada poglavarju plemena. V Južni Afriki lahko kdorkoli pase svoje govedo in po želji lovi, vendar ljudje, ki živijo na istem območju, navadno uveljavljajo izključno pravico do paše (Schapera in Goodwin, 1937, str. 156–157, v Herskovits, 1952, str. 344)¹⁹.

Kako tak sistem deluje, lahko opazujemo pri ljudstvu Tswana v kraljevini Lesoto. Tam deluje sistem govedoreje, kjer živali vzdržujejo včasih tudi več kot sto kilometrov stran od vasi. Govedo se prosto pase, v deževnem obdobju tavajo okoli po odprtem prostoru, v suhem delu leta pa so privedene do vodnjakov. Povpraševanje po pašnikih se razlikuje od lastnika do lastnika, ker je število goveda med lastniki zelo različno. Ti pogoji so pripeljali do vloge poglavarja, ki dodeljuje zemljišča. V nobenem primeru se zemljišča ne dodeli izključno enemu posamezniku, posameznik si pašnike deli z drugimi. Vendar, če posameznik naredi ogrado ali

¹⁸ Schapera, I. (1930). *The Khoisan peoples of South Africa, Bushmen and Hottentots*. London: George Routledge & Sons, Ltd.

¹⁹ Schapera, I. in Goodwin, A. J. H. (1937). *The Bantu-speaking tribes of South Africa: An ethnographical survey*. V I. Schapera (ur.), *Work and Wealth* (str. 131–171). London: George Routledge & Sons, Ltd.

kočo na svojem prostoru za govedorejo, dobi pri dodeljevanju prednostno pravico (Schapera, 1943, str. 223–238, v Herskovits, 1952, str. 344)²⁰.

Ekonomsko pomembnost je pri ljudstvu Tswana pred prihodom kolonizatorjev imel, in jo ima še danes, tudi lov. Pripadniki plemena vire lova prosto izkoriščajo. V večini plemen ni zasebnih lovskih območij. Ljudje lahko lovijo kjerkoli želijo, celo na pašnikih drugih oseb. Edina omejitev je, da se pasti ne sme nastaviti na poljih drugih oseb in na javnih cestah. V nekaterih delih je sicer v okoliščinah, kjer je bilo pleme napadano s strani drugega plemena, lov bil omejen in nedovoljen prestop meje kaznovan (prav tam, str. 255–258, v Herskovits, 1952, str. 344).

Severno od Lesota med Nyakusi v Tanzaniji so pašniki za razliko od vrtov v skupnem lastništvu celotne vasi. Posamezniki nimajo izključne pravice do nobenega dela pašnikov. Vsak pripadnik vasi ima pravico do pašnje goveda na skupnih vaških pašnikih, ne sme pa zemljišč neupravičeno uporabljati za namen vrtnarjenja (Wilson, 1938, str. 47, v Herskovits, 1952, str. 345)²¹.

Še severneje v regiji Ankole v Ugandi so med ljudstvom Bahima pašniki javna dobrina, ker so v izobilju. V Bocvani pa imajo po drugi stani pripadniki plemena, ki zvrtajo vodno luknjo, če živijo v bližini, za svojo last. Po njihovem odhodu je vodnja luknja dostopna vsem, ki jo potrebujejo. Tudi ograde za govedo so v posesti samo v času bivanja. Zanimiv primer, kako pomanjkanje zemljišč vpliva na lastništvo, je sosednje pleme z imenom Hima v Ruandi, ki redi govedo. Po evropski okupaciji se je namreč razvilo pomanjkanje zemlje, kar je za posledico imelo vznik družinskega lastništva pašnikov (Oberberg, 1943, str. 582, v Herskovits, str. 345)²².

Med najsevernejšim govedorejskim plemenom v Vzhodni Afriki z imenom Lango so zemljišča danes v lasti vasi, ki nadzorujejo pašo in pravice do vode. Skupina kot celota in vsak posameznik znotraj nje imajo polno pravico do uporabe kultiviranega vaškega zemljišča, toda lastništvo ne vključuje pravice do razpolaganja. Zanimivo je, da se zasebno lastništvo priznava le za lovsko zemljišče. Lastnik predela namenjenega lovu je sicer bolj lastnik lovskih pravic nad zemljiščem, kot samega zemljišča. Lastnik zemljišča namreč ne sme odreči dovoljenja nobeni skupini, ki bi želela graditi naselje in obdelovati zemljo na predelu, ki ga nadzoruje.

²⁰ Schapera, I. (1943). *Native land tenure in the Bechuanaland Protectorate*. Lovedale, South Africa: The Lovedale Press.

²¹ Wilson, G. (1938). *The land rights of individuals among the Nyakyusa*. Livingstone, Northern Rhodesia: The Rhodes-Livingstone Institute.

²² Oberberg, K. (1943). A comparison of three systems of primitive economic organization. *American Anthropologist*, 45(4), 572–587.

Pašniki in osnovne pravice do vode, kot tudi pravice do ribolova, so v skupnem lastništvu vasi. V okviru takega skupnega lastništva individualno lastništvo ni dovoljeno. Kršitev teh pravic s strani tujcev za namen paše, napajanja živine ali ribolova je strogo kaznovana (Driberg, 1923, str. 170–172; Evans-Pritchard, 1937, str. 42–49, v Herskovits, 1952, str. 345–346)²³.

Kozaki, ki naseljujejo stepe med Kaspijskim morjem in gorovjem Altaj, so bili v času ruske osvojitve nomadsko in živinorejsko ljudstvo. Premisleki o lastništvu zemljišč so pri njih zadevali pašnike, zimska bivališča, travnike in polja. V tej pastirski kulturi poljedelstvo ni bila poglobljena dejavnost, vendar so načeloma vseeno morali zasesti določeno parcelo in jo uporabljati za poljedelstvo. Stalnejša zimska bivališča so bila v zasebnem lastništvu. Danes je uporaba pašnikov razmeroma javna in tako je bilo precej časa. Starejša literatura pa kaže, da je možno, da je v preteklosti skupina *uru* imela pašnik, ki je bil namenjen izključno njej. Starešine so razdelile območje pašnika določenim skupinam ali je razdelitev določala tradicionalna uporaba določenih družin ali skupin družin ali pa je bilo celotno območje javno za vse pripadnike skupine *uru*. Vprašanje razdelitve pašnikov ni bilo pomembno, ker je bilo pašnikov zelo veliko. Način, po kateremu je bilo določeno lastništvo travnikov med Kozaki, ni jasen. Jasno pa je, da je bilo omejeno in da je bilo prestopanje meje strogo kaznovano. Nekateri domačini so trdili, da je bilo lastništvo zasebno. Po drugi strani pa so domačini tudi trdili, da travniki pripadajo celotni skupini *uru*, kot tudi, da pripadajo bogatim moškim v skupini *uru* in tudi, da v teoriji pripadajo celotni skupini *uru*, vendar so zaradi praktičnih razlogov razdeljeni med najbogatejše in najpomembnejše člane. Seno za zimo so narezali in shranili delavci, ki jih je najel lastnik ali pa so seno narezali in shranili njegovi revnejši sorodniki. V slednjem primeru so sorodniki zbrali, kar je ostalo ali pa so vzeli slabši del trave kot plačilo za delo. Mož, ki v lasti ni imel trave, je živali spustil, da so se med zimo pasle same ali pa je, če so mu sredstva to dovoljevala, najel zemljišče na katerem je zbral potrebno seno. Tretja možnost zanj je bila, da je seno kupil od nekoga, ki je proizvedel več sena, kot ga je njegova čreda potrebovala (Hudson, 1938, str. 20, 32–35, v Herskovits, 1952, str. 346–347)²⁴.

Pri pastirskih ljudstvih na splošno so bili pašniki redko, če kdaj, v lastništvu posameznikov, zato je obstoj skupne lastnine precej verjeten. Verjetno je tudi, da je ohlapnost, ki je značilna pri omejitvah lastništva in mejah, posledica narave pastirstva in ogromnih zemljišč, ki so bila

²³ Driberg, J. H. (1923). *The Lango, a Nilotic tribe of Uganda*. London: Adelphi Terrace; Evans-Pritchard, E. E. (1937). *Witchcraft, oracles and magic among the Azande*. Oxford: Clarendon Press.

²⁴ Hudson, A. E. (1938). *Kazak social structure* (Yale University Publications in Anthropology, 20). New Haven: Yale University Press.

na voljo pastirskim ljudstvom. Ogromna zemljišča pomenijo, da je bila vrednost zemljišča zaradi oblice pašnikov nizka, zato je bilo pastirjem skorajda vseeno kje se določena čreda pase, saj so bile vse črede ustrezno preskrbljene (Herskovits, 1952, str. 349).

Engels (1947, str. 43–44) o lastništvu v pastirskih družbah piše terminološko nekonsistentno in nejasno, zato je njegove trditve težko jasno razbrati. Engels (prav tam, str. 44) trdi, da je v pastirskih družbah bogastvo novega ekonomskega vira izvirno bilo v skupnem lastništvu rodu, kasneje pa je postalo zasebna last. Engels izrecneje omenja lastništvo čred živali, ki se mu bomo posvetili v nadaljevanju. Engels v zvezi z osnovnimi sredstvi trdi, da je pri pastirskih ljudstvih šlo za družinsko lastništvo osnovnih sredstev, obstajala pa je delitev dela. Trdi, da je moški imel v lasti zemljišča, delovna orodja in črede oziroma ekonomski vir, žena pa hišno opremo. Engelsove trditve v zvezi z lastništvom zemljišč torej lahko interpretiramo na način, da gre pri pastirskih ljudstvih tako za skupno lastništvo rodu, kot tudi za individualno lastništvo moža.

Zbrani podatki o lastništvu zemljišč med pastirskimi ljudstvi kažejo, da je bilo pri pastirjih večinoma prisotno izključno skupno lastništvo zemljišč. Zbrani podatki torej ne sovpadajo z Engelsovimi opisom lastništva zemljišč v pastirskih družbah. V podpoglavju o lastništvu čred živali bomo sicer spoznali, da so Engelsovi opisi skladnejši z zbranimi podatki v primeru lastništva čred, vendar niso v zasebnem lastništvu.

5.4 Lastništvo zemljišč v poljedelskih družbah

V nepismenih poljedelskih družbah najdemo ogromno število različnih oblik lastništva zemljišč. Možno je najti več oblik lastništva znotraj ene same družbe. Herskovits (1952, str. 350–370) opiše lastniške ureditve pri kar dvaintridesetih ljudstvih iz Melanezije, Polinezije, Severne Amerike in Afrike. Med poljedelskimi ljudstvi pomanjkanje zemljišč, razen v gosto poseljenih območjih Zahodne Afrike, Mehike, v višavah Peruja in tudi Indonezije, navadno ni problem. Poljedelci se premikajo manj kot lovci, nabiralci in pastirji, saj za premikanje potrebujejo večjo spodbudo. Velika površina zemljišč jim omogoča počivanje zemlje in kolobarjenje, kar omogoča rutinsko življenje. Poljedelci se premikajo manj, večjo pomembnost ima zato zemljišče, zato bolj odvrtačajo prekoračitve mej. Meje so pri poljedelskih ljudstvih določene precej ostreje, kot pri lovskih, nabiralniških in pastirskih ljudstvih (Herskovits, 1952, str. 354–355). V nadaljevanju se bomo posvetili enajstim primerom iz območja Polinezije, Severne Amerike in Zahodne Afrike ter podatke primerjali z Engelsovimi trditvami. V svojem delu osrednjo pozornost severnoameriškim staroselcem nameni tudi Engels.

Prevladujoč vzorec lastništva zemljišč v Polineziji je za razliko od lastništva zemljišč v Melaneziji izrazito bolj zaseben, vendar primeri skupnega lastništva vsekakor obstajajo. Na otoku Pukapuka velike predele zemljišča, kjer zberejo večino živil, razdelijo med vaščane in jo pustijo v prahi kot rezervo v skupnem lastništvu. Ostalo zemljišče razdelijo med vaške rodove. Pripadniki rodov zadržijo lastništvo določenih delov njihovih parcel v skupnem lastništvu, ostalo pa razdelijo med domačije, ki so zasebna lastnina stanovalcev. Meje med vsemi predeli so jasno označene. Prekoračitev mej je resen prekršek, ki se, posebno kadar gre za produktivne vaške rezerve, resno kaznuje (Beaglehole in Beaglehole, 1938, str. 32–44, v Herskovits, 1952, str. 358–359)²⁵.

Na polinezijskem otoku Uvea najdemo tri značilne oblike lastništva. Prva kategorija je javno zemljišče. To sta naobdelana puščavska regija blizu središča otoka in gozd ob kraterskih jezerih. Na teh zemljiščih lahko vsak pripadnik plemena zbira les ali izkorišča vire, ki jih ponuja gozd. Pri drugi kategoriji gre za vaško lastnino. Zaplate tara obdelujejo na skupnih zemljiščih, individualne parcele pa razdeli vaški svet. Skupnost ima v lasti tudi javne ceste, kot tudi zemljišče na katerem je v predevropskih časih stala javna stavba. Tretja pomembna kategorija lastništva je na otoku Uvea lastništvo rodu. Vaščani trdijo, da bi taka lastnina morala biti koncentrirana v določenih okrožjih, vendar je sistem sčasoma postal zmeden. Zmedo so povzročile spremembe prebivališč in poroke med osebami različnih rodov, kar je vodilo v ponovno razdelitev zemljišč. Vsak rod si lasti prostor za hišo in plantažno zemljišče. Plantažno zemljišče navadno obsega več razpršenih predelov. Lastništvo je z dedovanjem zagotovljeno vsakemu pripadniku rodu, četudi je po nazivu zemljišče, ki ga uporablja, v lasti rodu. Poleg zemljišča, ki ga potomci podedujejo po očetu, ima vsak posameznik pravico tudi do zemljišča po materini strani, vendar se ta pravica uveljavlja le v skrajnem primeru. Do zemljišča rodu so upravičene tako ženske kot moški. Možev vrt je poglavitno sredstvo preživetja za ženske, vendar s poroko ženska ne izgubi svojih pravic do dela pridelka z zemljišča svojega rodu (Burrows, 1937, str. 66–68, v Herskovits, str. 351–352)²⁶.

Na otoku Mangareva najdemo izjemen primer zasebnega lastništva zemljišč. Individualna lastnina pobočij, obdelovalnih površin na obali in nižin v dolini je vključevala tudi lastništvo morja in obale. Mangareva je eden izmed redkih primerov "primitivne" kulture, kjer so se

²⁵ Beaglehole, E. in Beaglehole, P. (1938). *Ethnology of Pukapuka* (Bernice Pauahi Bishop Museum Bulletin, 150). Honolulu: Bernice Pauahi Bishop Museum.

²⁶ Burrows, E. G. (1937). *Ethnology of Uvea (Wallis Island)* (Bernice Pauahi Bishop Museum Bulletin, 145). Honolulu: Bernice Pauahi Bishop Museum.

zemljišča najemala. Razen nekaj manjših posesti, so bila zemljišča razdeljena med približno deset velikih aristokratskih zemljiških gospodov, ki so večino svojih zemljišč oddajali kmetom. V nekaj redkih primerih so neobdelane predele zemlje zasedli skvoterji. Zemljišče, ki so ga začeli obdelovati, je bilo njihovo, če jih niso odstranili. Meje so bile jasno določene, vendar je bilo zaradi meja veliko sporov, ker je vsak najemnik ali lastnik želel svoje zemljišče povečati. Najeta zemljišča so se dedovala, zato so se kmetje trudili obdržati parcelo svojih prednikov za svoje potomce. Kmet z velikim zemljiščem je lahko del zemljišča oddal v podnajem drugim kmetom ali služabnikom. Kmet je dal prvo in drugo žetev ter drobno sadje svojemu zemljiškemu gospodu, nekaj več kot tretjino pa obdržal zase. V spremembo najemnikov je vodila tudi vojna. Kmet je bil lahko tudi izgnan, v primeru če ta ni proizvedel zahtevane količine, v primeru če je zanemarjal vrt in posesti ali če je užalil zemljiškega gospoda (Hiroa, 1938, str. 161–164, v Herskovits, 1952, str. 359–360)²⁷.

Po drugi strani je na otoku Samoa individualno lastništvo redko in občasno. Po navadi moški pridobi del zemljišča, če tla očisti in je priznan za obdelovalca. Zahtevo za zemljišče je lahko vzpostaviti, vendar težje obdržati. Lastniške norme namreč narekujejo, da mora zemlja biti ves čas obdelovana. Obdelovalec lahko zemljišče zapusti komurkoli. Najvišjo pristojnost nad zemljiščem pa ima vaška skupina, ki lahko oceni pridelke in delo. Zemljišča so redno odtujena v primerih menjav ob porokah, vendar se po pravilu zemljišče v roku ene ali dveh generacij vrne v last vasi, v območju katere se nahaja (Mead, 1930, str. 70–72, v Herskovits, str. 360)²⁸.

Zemlja na polinezijskem otoku Tonga je pripadala vladarju, ki jo je razdelil različnim poglavarjem. Vsakemu posestniku naziva je bilo potrjeno lastništvo njegovega predhodnika. Dodelitve zemljišč so bile zaradi praktičnih razlogov trajne, kar je prineslo zasebno lastnino, ki ni bila zelo drugačna od tiste na otoku Mangareva. Poglavarji so razdelili parcele nižjim uradnikom in navadnim ljudem. V veliki meri je vsak moški živel na istem zemljišču kot njegov oče. Poglavar je lahko zemljišče navadnim ljudem vzel in ga priključil drugim delom svojega zemljišča. Mejne oznake so bile pazljivo postavljene in stalne, kajti interes po zemljiščih, sploh v nedavnih časih, je bil precejšen (Gifford, 1929, str. 171, v Herskovits, 1952, str. 360)²⁹.

²⁷ Hiroa, T. R. (1938). *Ethnology of Mangareva*. (Bernice Pauahi Bishop Museum Bulletin, 157). Honolulu: Bernice Pauahi Bishop Museum.

²⁸ Mead, M. (1930). *Social organization of Manua*. (Bernice Pauahi Bishop Museum Bulletin, 76). Honolulu: Bernice Pauahi Bishop Museum.

²⁹ Gifford, E. W. (1929). *Tongan society*. (Bernice Pauahi Bishop Museum Bulletin, 61). Honolulu: Bernice Pauahi Bishop Museum.

Podobna oblika lastništva je bila najdena na Markeških otokih, čeprav je tam zasebna lastnina poudarjena bolj kot na otoku Tonga. Pri njih je zemljišče, na katerem so živeli, bilo v lasti poglavarja na podoben način, kot je pri nas družinska lastnina v lasti glave družine. Poglavarji so sicer čez čas zemljišče začeli dojemati kot lastnino. Pri takem lastništvu je poglavar zemljišče razdelil družinam pod njegovo oblastjo glede na njihov družbeni položaj. Družina se je lahko naselila na nezasedeno zemljišče, zasadila drobno sadje, kokosovo drevo in taro ter zato imela do določenega zemljišča "prednostno pravico" (Handy, 1923, str. 57–58, v Herskovits, 1952, str. 360–361)³⁰.

Na otoku Niue je bila vsaka oblika zasebne lastnine podrejena družinski lastnini, kajti zemljišča se ni dalo odtujiti od družine. Zemljišče se je dalo podedovati, v primeru ko pa dedičev ni bilo, pa je glava družine zemljišče dodelil drugim pripadnikom skupine (Loeb, 1926, str. 67, v Herskovits, 1952, str. 361)³¹. Podoben sistem zaznamuje tudi vzorce lastništva na otoku Tikopija (Firth, 1936, str. 373).

V območju Polinezije je bilo pomembno tudi lastništvo dreves, ki se je lahko razširilo v lastništvo, ki je vključevalo zemljišče na katerem drevo raste. Na otoku Tongareva je na primer sajenje kokosovega drevesa bil močan dejavnik pri poudarjanju individualnih pravic do zemljišča. Oseba, ki je zasadila drevesa na zavzetem zemljišču, je imela tudi pravice do sadežev, prav tako pa je imela izključno pravico do zemljišča na katerem so rastle njegova drevesa. To načelo je bilo tako močno, da je sajenje kokosovih dreves vzpostavilo pravico do zemljišča, tudi če zemljišče ni bilo naseljeno. Na splošno so bila bolj pomembna sama drevesa in oreščki, vendar je bilo v lastništvo vključeno tudi zemljišče (Hiroa, 1932, str. 41, 58–59, v Herskovits, 1952, str. 361)³².

Najpodrobnejše analize pravil lastništva ameriških nepismenih ljudstev so bile narejene med južnozahodnimi poljedelski plemeni v Združenih državah Amerike. Moški ali ženska s plemena Navajo, ki je začel ali začela prva kmetovati na določeni parceli, je obdržal oziroma obdržala parcelo v posesti. Na delu parcele so lahko z njegovim oziroma njenim dovoljenjem sadili tudi sorodniki ali prijatelji oziroma člani njegove oziroma njene družine. Kdorkoli je želel saditi na sosednjem polju, je moral za dovoljenje vprašati lastnika sosednje obdelovane parcele. Meje so

³⁰ Handy, E. S. C. (1923). *The native culture in the Marquesas*. (Bernice Pauahi Bishop Museum Bulletin, 9). Honolulu: Bernice Pauahi Bishop Museum.

³¹ Loeb, E. M. (1926). *History and traditions of Niue*. (Bernice Pauahi Bishop Museum Bulletin, 32). Honolulu: Bernice Pauahi Bishop Museum.

³² Hiroa, T. R. (1932). *Ethnology of Tongareva*. (Bernice Pauahi Bishop Museum Bulletin, 32). Honolulu: Bernice Pauahi Bishop Museum.

bile jasno postavljene, zato da ni bilo nesporazumov, kje se polje konča. V zgodnejših časih se je zemlja dedovala po matrilinearnem načelu, v zadnjem času pa sinovi lastnikov lahko dedujejo. Pravice lastnika so bile trajne. Niso prenehale veljati, če je lastnik zemljišče za več let zapustil. Prvi uporabnik ali njegovi dediči so lahko izselili kogarkoli, ki se je ob njihovi odsotnosti na zemljišče naselil. Ne glede na to so, zaradi previdnosti pred odhodom navadno na svoje zemljišče naselili sorodnika. Do nedavnega se zemljišč ni kupovalo, prodajalo in najemalo. Ni tudi bilo zasebnega lastništva divjega grmičevja, dreves, korenin, jagod in izvirov. Drevo, ki ga je posameznik posadil, je bilo njegovo. Drevo, ki pa je zrastle samo, pa ga je lahko posekal kdorkoli in pri tem opravilu je lahko prestopil meje parcel. Prav tako je kdorkoli lahko uporabljal pašnike (Hill, 1938, str. 20–23, v Herskovits, 1952, str. 363)³³.

Pleme Navajo si ni lastilo nobenega zemljišča samega po sebi, temveč donos zemljišča. Izraz, ki se v literaturi za tak tip lastništva uporablja je "dedno lastništvo uporabe", ki se ga lahko uporabi tudi širše, ne samo za poljedelska ljudstva, temveč tudi za lovska, pastirska in nabiralniška ljudstva. Neobdelana zemlja pri ljudstvu Navajo je bila javna dobrina, ki se ji je vrednost povečala, ko se jo je začelo obdelovati. Šele za tem, ko se je začelo zemljo obdelovati, je postalo izključno lastništvo zaželjeno (prav tam, str. 362–363).

V ljudstvu Hopi je klan pomemben akter pri določanju nadzora nad zemljiščem. Meje med vasmi so le omejitve v okviru katerih se izvršujejo naloge določenega klana. Razpršena zemljišča so razdeljena med matrilinearne rodove in za tem nadalje razdeljena med gospodinjstva vsake skupine. Del neobdelanega zemljišča pustijo v rezervi za primer, če polje neke družine spere voda ali ga zasuje pesek. Določene dele tudi posejajo in obdelujejo za politične in obredne častnike vaške delovne skupine, ki jih častniki nadzorujejo. Polja, ki so v lasti posameznih gospodinjstev, niso ostro razločena, naziv pa je prepoznan. Naziv je rokah žensk, po katerih se šteje potomstvo. Posamezne ženske imajo pravico do porabe pridelkov, kot tudi pravico do razpolaganja. Klan ima pravico do veta, ženske pa se odločajo tudi glede na prevladujoče mnenje ali pa se odloči mati klana. Poleg tega skupnega lastništva, obstaja tudi individualno lastništvo. Pri individualnem lastništvu gre za zemljišče, ki ga uredi moški in na njem posadi sadno drevje, fižol in bučke. To zemljišče je navadno del vaške zemlje, ki ni dodeljeno klanom. Navadno lahko posamezniki tako zemljišče zapustijo nečaku ali svojemu sinu, kar preprečuje, da zemljišče postane vaška last. Obdelovanje zemlje lahko prevzame namesto dediča nekdo drug, če ta zemlje ne obdeluje, vendar le z dedičevim dovoljenjem.

³³ Hill, W. W. (1938). *The agricultural and hunting methods of the Navaho Indians*. (Yale University Publications in Anthropology, 18). New Haven: Yale University Press.

Zanimiva je ureditev, da lahko dedič svoje zemljišče začne ponovno obdelovati kadarkoli želi (Lowie, 1920, str. 217).

Med ustaljenimi ljudstvi, kot tudi med manj ustaljenimi Navaji, je pozornost in interes lastništva usmerjen na pridelek, ne na zemljišče kot tako. Ne gre za tako lastništvo v vseh primerih, kajti primer lastništva pri sosednjemu plemenu Zuñi priča o praviloma zasebnem lastništvu, ki vključuje pravico odtujitve (prav tam, str. 363–364). Gre pa pri precej poljedelskih plemenih Severne Amerike za plemena, ki obdelovanje in ograjevanje parcele zemlje vidijo kot uporabo plemenskega zemljišča, ne kot lastništvo zemljišča kot takega. Denig (1930, str. 476–477, v Herskovits, 1952, str. 364)³⁴ je tako lastništvo našel pri Mandanih, plemenu Gros Ventre in pri Arikarih. Kdorkoli s plemena je lahko začel zemljišče uporabljati, če ga prejšnji lastnik ni uporabljal leto dni ali več. V tistem času pomanjkanja zemljišč ni bilo, zato je bilo to možno.

Enaka ureditev je bila najdena pri plemenu Omaha, pri katerih zemljo obdelujejo družine. Zemljišča, ki se eno leto niso uporabljala, so postala javna dobrina (Fletcher in La Fleche, 1911, str. 269, v Herskovits, 1952, str. 364)³⁵. Pri plemenu Hidatsa so po smrti ženske zapuščeno in neobdelovano zemljišče prevzeli drugi, čeprav je bilo v navadi pred sajenjem za dovoljenje vprašati dediče. Zanimivo je, da obenem pri plemenu Hidatsa najdemo tudi skrbno označene meje in ločena polja. Enako načelo lastništva uporabe pridelkov najdemo tudi v plemenu Creek v južnovzhodnem delu Združenih držav Amerike in v predšpanski Mehiki (Wilson, 1917, str. 110–114; Swanton, 1928, str. 336, 443–444; Thompson, 1933, str. 60–62, v Herskovits, 1952, str. 364)³⁶.

V Zahodni Afriki je model lastništva in uporabe zemljišča med ljudstvom Soninke iz Malija zelo značilen za celotno regijo. Pri ljudstvu Soninke so zemljišča v lasti določenih klanov, ki so gospodarji zemljišč. Starešine klanov razdeljujejo zemljišča med glave družin v zameno za davek v obliki žita. Gospodarji zemljišč lahko prosto dajo ali odvzamejo obdelovalcem pravico do uporabe. Naziv gospodarja zemljišča bolj prinaša družbene privilegije, kot ekonomske

³⁴ Denig, E. T. (1930). *Indian tribes of the upper Missouri*. (Bureau of American Ethnology, 46). Washington: Government Printing Office.

³⁵ Fletcher, A. C. in La Fleche, F. (1911). *The Omaha tribe*. (Bureau of American Ethnology, 27). Washington: Government Printing Office.

³⁶ Wilson, G. L. (1917). Agriculture of the Hidatsa Indians: an Indian interpretation. *University of Minnesota Studies in the Social Sciences*, 9; Swanton, J. R. (1928). *Social organization and social usages of the Indians of the Creek confederacy*. (Bureau of American Ethnology, 42). Washington: Government Printing Office; Thompson, J. E. (1933). *Mexico before Cortez*. New York: Charles Scribner's Sons.

prednosti, saj se davek v današnjih časih redko plača. Najemnine in posojila obstajajo, vendar so redka. Zemljišča se ne prodajajo (Pollet in Winter, 1978, str. 333).

Herskovits (1952, str. 369–370) trdi, da bi o lastništvu zemljišč, kot je najden pri nepismenih družbah po vsem svetu, morali razmišljati v smislu dednega lastništva uporabe. S tem misli, da ne bi smeli gledati na zemljišče kot na enotno nepremično entiteto ali lastnino, temveč kot entiteto, ki združuje tri različne attribute ali vidike. Prvi vidik je vidik zemljišča v njegovem najbolj dobesednem pomenu zemlje ali prsti. Drugi vidik je uporabnost zemlje in pridelkov ter pravica do naselitve, ki se razlikuje od lastnosti zemlje. Tretji vidik pa je dejstvo, da pridelki, drevesa in celo hiše niso bili videni kot neločljiv del zemlje iz katere so rastle oziroma na kateri so bile postavljene. To je tudi razlog, zakaj med nepismenimi družbami redko najdemo obstoj najemnine. Samo zemljo v veliki večini primerov nadzoruje pleme ali družina, pravica do individualnega lastništva pa izhaja iz uporabe.

Zasebno lastništvo zemljišč v nepismenih družbah po navadi pomeni večjo odgovornost, kot je navadno pripisana sistemom lastništva pri nepismenih ljudstvih. Skupno lastništvo zemljišč pa po drugi strani po navadi implicira več individualnih pravic, kot je navadno pripisanih lastništvu v nepismenih družbah. Nepismena ljudstva na sploh zanima uporaba zemlje, ne zemlja sama po sebi. Možno je, da je temu tako, ker je ekonomskega presežka malo, cilj proizvodnje je zadovoljevanje potreb, pozornost pa je osredotočena na pridelek, ne na vir pridelka (prav tam, 370).

Kot že omenjeno, Engels v svojem delu posveča posebno pozornost severnoameriškim staroselcem. Najpodrobneje opisuje Irokeško ureditev, omenja pa tudi ljudstvo Dakota, ljudstvo Ojibva, ljudstvo Omaha, Seneke, Kajuge, Onondage, Oneide, Mohavke in ljudstvo Pueblos. Nobenemu od naštetih ljudstev pa posebej ne posveti opisa lastništva zemljišč ali opredmetenih osnovnih sredstev. Naši zbrani podatki izmed ljudstev, ki jih omenja Engels, obravnavajo le ljudstvo Omaha. Vendar to za našo nalogo niti ni pomembno, ker Engels (1947, str. 125) o lastništvu zemljišč v poljedelskih nepismenih družbah na splošno trdi, da je gospodinjstvo komunistično oziroma v neizključnem skupnem lastništvu celi vrsti družin, da je bila zemlja last plemena, samo vrtički so začasno dodeljeni posameznim gospodinjstvom. Engels torej vsa zgoraj naštetja ljudstva opiše z izrazom komunistično gospodinjstvo. Poleg tega se zdi, da je Engels glede lastništva vrtov neodločen, kajti na določenem mestu v svojem delu jih iz neizključnega skupnega lastništva izključi, na drugem pa vključi.

Zbrani podatki kažejo, da je Engels o lastništvu v poljedelskih družbah pisal precej nerazčlenjeno in pomanjkljivo. Glede na obseg opisov o lastništvu zemljišč v njegovem delu je jasno, da Engels lastništvu zemljišč ne pripisuje posebne pomembnosti. To se zdi napačno, kajti v nepismenih družbah so prav zemljišča ključen ekonomski vir. Zbrani podatki iz Severne Amerike, Polinezije in Zahodne Afrike ne kažejo, da so oziroma so bila zemljišča, ki bi bila skupna večim družinam, kar trdi Engels, med nepismenimi poljedelskimi ljudstvi prisotna. Med poljedelskimi nepismenimi družbami je prisotnih precej tipov skupnega in zasebnega lastništva, ki obstajajo vzporedno. V splošnem gre za lastništva rodu, klana, vasi, družine, glave družine in posameznika, ki pa se od ljudstva do ljudstva, četudi gre v bistvu za isti tip lastništva, v pravicah in sankcijah razlikujejo.

5.5 Lastništvo opredmetenih osnovnih sredstev

Opredmetena in tudi neopredmetena osnovna sredstva za razliko od zemljišč in naravnih virov ustvari človek. To so bodisi obleke, zatočišča, nepremične stvari, orodja, orožja, umetnine, pesmi ali recepti za čarobne napoje. Taka definicija sicer ne drži za udomačene živali in sužnje. Vendar so pogoji, pod katerimi živijo živali in sužnji v glavnem kulturni, zato je njihovo razmerje do lastnika drugačno kot pri zemljiščih in naravnih virih (Herskovits, 1952, str. 371). V tem podpoglavju se bomo posvetili lastništvu orodij, osebnih stvari in čred. S temi tremi kategorijami ne zajamamo vseh osnovnih sredstev, ki jih oziroma so jih uporabljala nepismena ljudstva. Na te tri kategorije se omejujemo zato, ker so za cilj dela najpomembnejše. Engels se namreč pri opisih lastništva v svojem delu na splošno posveča predvsem orodjem in čredam. V nadaljevanju se bomo posvetili primerom pravic lastništva orodji, osebnih stvari in čred in jih primerjali z Engelsovimi trditvami.

5.5.1 Lastništvo orodij in osebnih stvari

Dejstvo je, da je zasebno lastništvo v smislu izključnega individualnega lastništva nekaterih sredstev in pravic prisotno pri vseh skupinah. V neindustrijskih družbah z nizko stopnjo specializacije namreč večji del svoje lastnine naredi vsak posameznik oziroma posameznica sam oziroma sama, in to so sredstva, ki so v lasti posameznika oziroma posameznice. Zaradi tega dejstva ima vsako osnovno sredstvo, ki je od zunaj prineseno v pleme, četudi ni nujno za preživetje, v okviru lastništva veliko pomembnost (prav tam).

Lastništvo opredmetenih osnovnih sredstev lahko najbolje spoznamo med ljudstvi s slabo razvito tehnologijo, ki živijo v težkih okoljskih razmerah. Za preživetje je nujno sodelovanje

pri delu kot tudi enaka razdelitev sredstev. Med njimi opazimo dve načeli. Prvo načelo je, da je tisto, kar moški naredi in uporablja za zagotavljanje svojega preživetja, njegova zasebna lastnina. Drugo načelo pa je, da mora tisto, česar ima preveč ali česar ne uporablja, na voljo dati drugim pripadnikom skupine (prav tam).

Pomembno nenapisano pravilo med Eskimi je, da se ne sme nihče brez razloga izogniti boju za prehrano in obleko. V okviru tega pravila postane razumevanje lastništva bolj jasno. Oblečila, sani, čolni, lovska orožja in podobno, ki jih uporabljajo posamezniki, so v zasebni lasti. Noben ne izpodbija njihovega lastništva. Po drugi strani pa velike skupne hiše, kamnite zgradbe za lovljenje lososov in severnih jelenov, nikoli niso v individualni lasti, ampak pripadajo skupnosti, ki jih je zgradila in jih vzdržuje ter uporablja. Pri Eskimih velja tudi načelo, da je pogoj za zasebno lastnino dejanska uporaba stvari. Neuporabljeno past za lisice lahko tako kdorkoli vzame in uporabi. V Grenlandiji moški, ki že ima šotor ali velik čoln ne podeduje še enega, saj se predpostavlja, da ena oseba ne more uporabljati več kot en predmet te vrste. V ekonomiji Eskimov je zasebna lastnina torej bolj formalne, kot dejanske narave. Tisto, kar nekdo uporablja, je v splošnem njegovo, vendar mora biti vsak presežek na razpolago tistim, ki ga potrebujejo ali bi ga uporabili v dobre namene (Birhen-Smith, 1936, str. 148–151, v Herskovits, 1952, str. 372–373)³⁷.

Na območju Great Basin v zahodni Severni Ameriki živijo staroselska ljudstva, ki so prav tako skoraj na robu preživetja. Na tem območju živi tudi premikajoče nabiralniško pleme Šošonov, ki ima precej manj razvito tehnično opremo za spopadanje z okoljem od Eskimov. Njihovi koncepti lastništva so preprosti. Pred prihodom Evropejcev sta bila odločilna kriterija lastništva proizvodnja in uporaba. Obleke si je izdelal in si jih lastil vsak sam. Enako je veljalo za košare in lonce, ki so jih uporabljale ženske, in za loke, puščice, palice ter orodja iz kremenca, ki so jih izdelali in si jih lastili moški. Investicijska sredstva kot so na primer velike mreže za ribolov in lov, ki so jih skupaj izdelali pripadniki tabora, so bile v skupni lasti. Mreža, ki jo je proizvedel posameznik, je bila v lastništvu izdelovalca. Od lastnika se je pričakovalo, da bo mrežo, ko je ne bo uporabljal, dovolil uporabljati kolegom (Harris, 1940, str. 69, v Herskovits, 1952, str. 373)³⁸.

Podobno je bilo na najjužnejšem delu Južne Amerike na otočju Ognjena zemlja, kjer so bila orodja in osebne stvari, ki so jih moški in ženske naredili, v zasebni lasti. Zasebna posest

³⁷ Birken-Smith, K. (1936). *The Eskimos*. London: Methuen & Co Ltd.

³⁸ Harris, J. S. (1940). The acculturation of the White Knives Shoshoni. V R. Linton (ur.), *Acculturation in Seven American Indian Tribes* (str. 39–116). New York: D. Appleton-Century Co.

Selknamškega moškega so bili kožni plašč in druga oblačila, lok, tulec s puščicami, nož, strgalo, vrtalnik, druga orodja, predmeti za okraševanje, surovine, pasti, ribiške mreže, orodje za zanetenje ognja in njegov lovski pes. Ženske pa so imele v lasti oblačila, okraske, košare, pasove za nošenje, nož, strgalo, zaboj v katerem so nosile svojega otroka, in usnjeno torbo ter material za šivanje. Otrokove obleke in igrače so bile otrokova zasebna lastnina, saj starši brez otrokovega privoljenja niso želeli prodati otrokove lastnine. Družinsko bivališče je pripadalo stanovalcem in je bilo v skupni uporabi in v skupnem lastništvu tudi v primeru, ko sta kolibo skupaj zgradili dve družini. Hrana je pripadala vsem članom družine. Ekonomski pogoji Selknamčanov pa niso primerljivi s skupinami, kjer pripadniki sodelujejo pri izdelavi, uporabi in lastništvu neke oblike investicijskega sredstva. Odsotnost presežka pri plemenu Selknam je namreč narekovala takojšnjo porabo (Gusinde, 1931, str. 429–434, v Herskovits, 1952, str. 374)³⁹.

V Avstraliji je institucija zasebne lastnine najšibkejša. Med Murngini so tehnološki izdelki v individualni lasti, vendar se do tistih izdelkov, za izdelavo katerih je potrebno sodelovanje pri delu, razvije občutek skupnega lastništva. Med plemenom Yir-Yoront se lastnino lahko pridobi na več načinov. Lastnino se lahko pridobi z delom oziroma z uporabo, z izposojjo, s krajo, z darovanjem, z dedovanjem ali z menjavo. Glavni predmeti so v izključni lasti klana in moških, ki posedujejo orožje in lovsko kopje. Stalno lastništvo opredmetenih osnovnih sredstev je redko, kar je skladno z enostavnostjo materialne opreme domačinov. Individualno lastništvo je zato prepoznano in upoštevano v majhni meri (Sharp, 1934, str. 38; Warner, 1937, str. 146–147, v Herskovits, 1952, str. 374)⁴⁰.

Koncept zasebnega lastništva vseh vrst osnovnih sredstev je dobro razvit pri južnoafriških Bušmanih. Vsi premični predmeti so v individualnem lastništvu, kraja pa je resno kaznovana. Kolibe imajo nizko vrednost in so v družinski lasti. Oblačila moških, njihova orožja, kože, okraski, pripomočki in na sploh vse, kar izdelajo, pa so v njihovi izključni individualni lasti in lahko z njimi v polnosti razpolagajo. Podobno lahko z vsem, kar izdelajo, v polnosti razpolagajo ženske. Možje s stvarmi, ki so jih dali svoji ženi, ne smejo razpolagati brez ženinega dovoljenja. Med nekaterimi Bušmanskimi plemeni občutek za zasebno lastnino starši pri svojih otrocih načrtno spodbujajo. Starši izdelujejo majhne loke, palice za kopanje in druge predmete za svoje

³⁹ Gusinde, M. (1931). *Die Selk'nam*. (Anthropos-Bibliothek, Expeditions-Serie 1). Mödling bei Wien: Verlag der Internationalen Zeitschrift "Anthropos".

⁴⁰ Sharp, L. (1934). Ritual life and economics of the Yir-Yoront of Cape York Peninsula. *Oceania*, 5(1), 19–42; Warner, W. L. (1937). *A black civilization: a social study of an Australian tribe*. New York: Harper.

otroke, da otroci za te stvari ne bodo spraševali svojih prijateljev (Schapera, 1930, str. 147–148, v Herskovits, 1952, str. 374–375)⁴¹.

V družbah z razvitejšimi tehnologijami, ki jim omogočajo življensko raven nad ravnjo preživetja, obstaja mnogo tipov lastništva in sankcij. Ne glede na to lahko tudi v teh družbah izluščimo načelo, ki je enako kot je najdeno v družbah z enostavnimi ekonomijami in najmanj razvitimi tehnologijami, ki živijo v najzahtevnejših okoljih (Herskovits, 1952, str. 375).

Lastniško načelo, ki velja tudi v družbah, ki ne živijo v najzahtevnejših okoljih, je jasno izrazilo veliko število avtorjev. Junod (1927, str. 446, v Herskovits, 1952, str. 375)⁴² tako piše: "Bantujci so poljedelci. Verjamejo, da izdelki njihovega dela pripadajo izključno njim. Pojem lastnine je v neposredni povezavi z izvršenim delom." Tudi Schapera (1938, str. 229, v Herskovits, 1952, str. 375)⁴³ za ljudstvo Tswana ugotavlja: "[O]sebni predmeti so v zasebni lasti ljudi, ki so jih naredili oziroma so jih dobili in jih običajno uporabljajo." Zasebno lastnino plemen v Zgornjem Misuriju Denig (1930, str. 474–475, v Herskovits, 1952, str. 375)⁴⁴ opiše sledeče: "Vsa oblačila, kože, orožja itd. naredijo sami in so izključna lastnina tistih, ki jih naredijo, in to je edino splošno pravilo med njimi, ki ne dopušča nobenega spora." V plemenu Creek orodja naredijo in uporabljajo moški določene hiše, ki si hišo tudi lastijo (Swanton, 1928, str. 337, v Herskovits, 1952, str. 375)⁴⁵. Pri novozelandskih Maorih Firth (1929, str. 334) načela zasebnega lastništva orodij in osebnih stvari povzame sledeče: "Zelo pogosto so take stvari zbrale in izdelale osebe, ki so jih posedovale. V tem primeru je delo vključevalo močno predpisno pravico do izključne uporabe izdelka – posebej zato, ker je bilo vsakemu članu skupnosti omogočeno pridobiti podobna osnovna sredstva, če je bil pripravljen porabiti potreben čas in delo."

Oblike zasebnega lastništva v nepismenih družbah torej najpogosteje vključujejo stvari, ki jih lastnik naredi in stalno uporablja. To načelo se zdi skladno z delovno teorijo lastništva. Vendar Herskovits (1952, str. 377) opozarja, da takega sklepa ne smemo narediti, ker obstaja preveč izjem, ki ne dovoljujejo splošne teorije, ki bi bila splošno veljavna. Pravi, da so sredstva pridobivanja zasebnega lastništva raznolika, ustvarjalno delo pa pri veliko različnih načinih

⁴¹ Schapera, I. (1930). *The Khoisan peoples of South Africa, Bushmen and Hottentots*. London: George Routledge & Sons, Ltd.

⁴² Junod, H. A. (1927). *The life of a South African tribe, Volume 1*. London: MacMillan and Co. Limited.

⁴³ Schapera, I. (1938). *A handbook of Tswana law and custom*. London: Oxford University Press.

⁴⁴ Denig, E. T. (1930). *Indian tribes of the Upper Missouri*. (Bureau of American Ethnology, 46). Washington: Government Printing Office.

⁴⁵ Swanton, J. R. (1928). *Social organization and social usages of the Indians of the Creek Confederacy*. (Bureau of American Ethnology, 42) Washington: Government Printing Office.

pridobivanja zasebnega lastništva ne igra vloge. Na vse ostale načine pridobivanja lastništva lahko sicer gledamo kot na derivate osnovnega lastništva. V nepismenih družbah so namreč lahko do osnovnega lastništva prišli le s svojim delom ali z dedovanjem dela drugih. Vendar, tak način gledanja spodbuja k posploševanju, ki zamegljuje pomembne razlike v načinih pridobivanja zasebnega lastništva kot so uporaba, dedovanje, menjava, darovanje in kraja.

Engels v svojem delu stori prav tak sklep, ki ga zavrača Herskovits. Engels (1947, str. 125) trdi, da je samo še v nepismenih družbah v veljavi 'z lastnim delom pridobljena lastnina', ki naj bi si jo izmislili pravniki in ekonomisti civilizirane družbe, po Engelsu (prav tam) "poslednje zlagane pravne pretveze, na katero se današnja kapitalistična lastnina še opira". Engels torej trdi, da je delovna teorija lastništva ustrezna le v nepismenih družbah. Ostalih načinov pridobivanja lastništva Engels ne omenja. Engels pozablja na druge pomembne načine pridobivanja zasebnega lastništva, kot so uporaba, dedovanje, menjava, darovanje in kraja.

Kar se tiče orodja in osebnih stvari, Engels (1947, str. 125) v svojem delu trdi, da je v nepismenih družbah vsak lastnik orodja, ki ga sam naredi in sam uporablja. Mož je lastnik orožja, lovskih in ribarskih priprav, žena pa hišnih predmetov. Načelo, ki po Engelsu (prav tam) določa skupno lastništvo je, da je tisto, kar se skupno naredi in uporablja, skupna komunistična lastnina. Engels našteje nekaj opredmetenih osnovnih sredstev, ki so v skupnem komunističnem lastništvu. To so po Engelsu (prav tam) hiša, vrt in čoln.

Med zbranimi podatki in Engelsovimi trditvami obstaja določena stopnja skladnosti. Orodje, orožje, lovski in ribiški orodja ter hišna oprema je povečini res bila v zasebni lasti tistih, ki so jih izdelali in uporabljali. Tudi z Engelsovimi trditvami o skupnem lastništvu najdemo nekaj skladnosti s podatki, saj podatki kažejo, da so bile skupno izdelana investicijska sredstva res v skupni lasti. Na primer velike skupne hiše, kamnite zgradbe za lovljenje lososov in severnih jelenov pri Eskimih, nikoli niso v individualni lasti, ampak pripadajo skupnosti, ki jih je zgradila in jih vzdržuje ter uporablja. Enako so bila pri Šošonih investicijska sredstva, kot so na primer velike mreže za ribolov in lov, ki so jih skupaj izdelali pripadniki tabora, v skupni lasti. Ne gre pa pri skupnem lastništvu za neizključno komunistično skupno lastništvo, kot skupno lastništvo pojmuje Engels, marveč za izključno skupno lastništvo določene skupine.

Določeno stopnjo skladnosti med podatki in Engelsovim opisom najdemo tudi v primeru družinskih bivališč ljudstva Selknam. Bivališča so tam pripadala stanovalcem in bila v skupni uporabi in v skupnem lastništvu, tudi v primeru, ko sta kolibo skupaj zgradili dve družini. To je edini indic komunistične hišne skupnosti večih družin pri celotnem obsegu zbranih podatkov.

Ob tem je pomembno opozoriti tudi, da ekonomski pogoji Selknamčanov niso primerljivi s skupinami, kjer pripadniki sodelujejo pri izdelavi, uporabi in lastništvu neke oblike investicijskega sredstva. Odsotnost presežka pri plemenu Selknam je namreč narekovala takojšnjo porabo. Komunistična hišna skupnost večih družin pa je po Engelsu celo model skupnega lastništva za vse lovske, nabiralniške in poljedelske nepismene družbe.⁴⁶ Zbrani podatki ne kažejo, da je tak tip skupnosti splošno pravilo. Podatek, da si v plemenu Creek hiše lastijo moški je v nasprotju z Engelsovo trditvijo, da so pri nepismenih ljudstvih hiše v skupnem lastništvu. Podatki se tudi ne ujemajo z Engelsovo trditvijo, da so čolni v nepismenih družbah v skupni lasti. Podatek, ki kaže na razliko, je, da pri Eskimih čolni niso v skupni lasti. Čolni, ki jih uporabljajo posamezniki, so pri Eskimih v zasebni lasti. Med podatki in Engelsovimi trditvami torej obstaja nekaj razlik.

5.5.2 Lastništvo čred

Podatki o lastniški vlogi večjih udomačenih živali so tako redki kot informacije o lastništvu zemljišč pri pastirskih ljudstvih. Študije se navadno ne osredotočajo na ekonomske vidike lastništva, temveč na dedovanje, vlogo čred v obredni izmenjavi in podobno. Težave povzročajo tudi običaji, ki prikrivajo dejansko lastništvo živali. Črede sorodnikov so namreč velikokrat združene in oskrbovane po nareku družinskih starešin (Herskovits, 1952, str. 388).

Primer takega navideznega skupnega lastništva najdemo med sibirskimi Korjaki. Vsak posameznik ima svoje severne jelene, ki so označeni z posebno zarezo v ušesih. Na stran sta dana dva jelenčka, ki sta ob rojstvu podarjena otroku. Z naravnim prirastom iz tega nastane čreda ali začetek črede. Čreda sprva seveda pripada očetu, vendar ima kasneje vsak otrok svojo čredo, poleg tega svoje jelene v zakon prinesejo tudi žena in snahe. Celotna velika družinska čreda tako pripada skupini medsebojno povezanih lastnikov pod vodstvom najstarejšega moškega (Jochelson, 1908, str. 747, v Herskovits, 1952, str. 388)⁴⁷.

Tudi med Kozaki v Turkmenistanu je bilo lastništvo podobno urejeno. Govedo je bilo v zasebnem lastništvu pripadnikov skupine, navadno so bile to glave družine. Nekaj je sicer indicov, da je bilo govedo v lastništvu družine kot celote. Glavi družine so družinski člani zaupali, da bo črede uporabljal v njihovo korist. Pokazatelj zaupanja je pravica sinov, da od

⁴⁶ Engels pri pastirskih družbah sicer poudarja zasebno lastništvo opredmetenih osnovnih sredstev.

⁴⁷ Jochelson, W. (1908). The Koryak. *The Jesup North Pacific Expedition*, 6(2).

svojih očetov, ko odrastejo, zahtevajo del črede (Hudson, 1938, str. 31, v Herskovits, 1952, str. 388)⁴⁸.

Podobno za nomadske pastirske družbe na splošno trdi Bonte (1973; 1977; 1978, v Bonte, 1981, str. 24)⁴⁹. Bonte (prav tam) trdi, da ima domača skupina v lasti črede in razdelitev proizvodov.

Mann (2012, str. 51–52) poudarja, da nas ekološka specializacija pastirjev "pripelje bližje k zasebnemu lastništvu". Mann lastništvo čred pri pastirjih razlaga s konceptom delovnega vložka. Delovni vložek pastirjev v naravo je namreč vložen predvsem v premične živali, ki so ograjene na določenem teritoriju obdanem s premičnimi, a varovanimi mejami. Izključne lastniške pravice so med nomadnimi pastirji norma, trdi Mann (prav tam). Barth (1961, str. 124), ki je preučeval Bassere na območju Irana, trdi, da se izključne lastniške pravice v pastirskih družbah okrepijo s pritiski naraščanja prebivalstva.

Z naraščanjem prebivalstva se izključne lastniške pravice v pastirskih družbah okrepijo zato, ker je za zajezitev grožnje pred prevelikim pritiskom prebivalstva za razliko od poljedelskih družb pri pastirskih družbah osnoven malthusovski nadzor populacije ni dovolj. Pri poljedelskih ljudstvih namreč nekaj ljudi sestrada, viša se stopnja smrtnosti, dokler se ne vzpostavi novo ravnovesje med ekonomskimi viri in prebivalstvom. Ta proces pri poljedelskih ljudstvih ne povzroči trajne škode na glavnih oblikah naložb v zemljišče, hiše, orodja in družbeno sodelovanje. Pastirska ljudstva pa morajo, kot utemeljuje Barth, biti posebej občutljiva na ekološka neravnovesja med čredo in pašniki. Njihova produktivna naložba je v živalih, ki jih v težkih časih ne smejo zaklati. Praktično celotna skupina kasneje propade, če živali pojedjo prehitro. Učinkovit nadzor prebivalstva mora zato delovati preden lahko pride do malthusovskega cikla. Barth (prav tam) trdi, da je zasebna lastnina čred za pastirje zato najboljši preživetveni mehanizem. Ekološki pritiski namreč udarijo različno, lahko prizadanejo nekatere družine, medtem ko drugih ne. Ne bi bilo namreč mogoče, da bi ekološki pritiski družine udarili različno, če bi med njimi prevladovala kolektivna enakost in centralizirana avtoriteta. Poleg tega lahko različni populacijski pritiski povečajo neenakosti in izkoriščanje dela. Bogata družina lahko med drugimi družinami, ki imajo težave s preživetjem, slednje vzame kot prosto delovno silo ali celo za sužnje. Ne gre pa za individualno lastnino, ampak za družinsko lastnino

⁴⁸ Hudson, A. E. (1938). *Kazak social structure* (Yale University Publications in Anthropology, 20). New Haven: Yale University Press.

⁴⁹ Bonte, P. (1973). Domestication, ecologie et conditions d'apparition du pastoralisme nomade. *Cahiers du CERM*, 109, 51–66; (1977). Troupeaux et familles chez les éleveurs sahéliens. *F.A.O., Production Végétale et Protection des Plantes*, 5, 43–87; (1978). Non stratified social formations among pastoral nomads. V J. Friedman in M. J. Rowlands (ur.), *The evolution of social systems* (str. 173–200). London: Duckworth.

večnivojske strukture rodovnega klana. Lastništvo posedujeta klan in družina, moči posameznika pa so odvisne od položaja znotraj teh skupin.

Engels (1947, str. 44) o lastništvu čred v pastirskih družbah pravi, da pri njih prevladuje zasebna lastnina čred, zemljišč in orodij in navaja pastirska ljudstva Arijev v indijskem Peterorečju in porečju Gangesa, v stepah ob Oksu in Jaksartesu in Semite ob Evfratu in Tigrisu. Trdi, da je bilo v teh družbah bogastvo last rodu, kasneje pa so črede zgodaj postale zasebna lastnina. Engels (prav tam) navaja prvo Mojzesovo knjigo, kjer je Abraham opisan kot lastnik čred. Engels (prav tam) je neodločen glede tega, ali je čreda klanu pripadala kot starešini družinske skupnosti ali kot pravemu dednemu rodnemu poglavarju. Gotov pa je, da o lastniku čred ne moremo razmišljati v pomenu lastnika v modernem smislu.

Zbrani podatki se z Engelsovimi opisi do neke stopnje ujemajo. Res je namreč, da je pogost vzorec lastništva med pastirskimi ljudstvi, da je čreda pod vodstvom družinske starešine, kot piše Engels. Engels sicer ne omenja zgoraj opisanega kompleksnega sistema zasebnega lastništva sorodnikov, kot ga najdemo pri Korjakih, ki združijo zasebne črede v skupno lastništvo pod vodstvom družinske starešine. Čeprav se etnografski podatki vseh navedenih avtorjev v tem poglavju razmeroma ujemajo, pa podobne lastniške ureditve Engels opredeli kot zasebno lastništvo, medtem ko mi opisane lastniške ureditve opredeljujemo za skupno lastništvo. Naša opredelitev zasebnega in skupnega lastništva je jasnejša in natančnejša. Priznanje, da opredelitve lastništva, ki jih definira Engels, niso jasne, poda tudi sam Engels, saj trdi, da zasebna lastnina čred pri nepismenih pastirskih ljudstvih ni bila individualna zasebna lastnina oziroma, da o lastništvu čred med pastirji ne moremo razmišljati kot o lastniku v modernem pomenu besede. Lastništvo čred ni bilo v izključni individualni oziroma zasebni lasti, pri pastirskih ljudstvih gre pogosto za tip skupnega lastništva, kjer ima glava družine več pravic kot ostali člani družine. Glede na našo izhodiščno teorijo in zbrane podatke, gre pri lastništvu čred med pastirji za skupno, ne zasebno lastništvo, kot trdi Engels.

6 SKLEP

Naše raziskovalno vprašanje je bilo: Kakšne so teoretske in empirične skladnosti, razlike in pomanjkljivosti Engelsovih trditev o lastništvu v nepismenih družbah v primerjavi z izhodiščno teorijo in z zbranimi podatki?

Med nepismenimi družbami najdemo velike razlike. Vsaka institucija kaže izjemno široko raznolikost v svojih "primitivnih" manifestacijah. Splošna razlika med pristopom naše izhodiščne teorije in Engelsovim pristopom je, da se Engels številnim konkretnim družbam podrobno ne posveča, temveč utemelejuje zelo splošne značilnosti na podlagi majhnega števila analiziranih primerov.

Koncepta komunističnega neizključnega skupnega lastništva in izključnega zasebnega lastništva, kot se splošno uporabljata v političnih polemikah, sta presplošna in pretirano nabita s čustveno vsebino, da bi lahko služila zasledovanju znanstvene objektivnosti. Znanstveno objektivnost je nemogoče doseči z nejasno in ohlapno opredeljenimi koncepti, ki so močno vrednotno zaznamovani in imajo v rabi precej raznolike pomene.

Lastništvo v splošnem opredeljujemo kot človekov trajen nadzor nad stvarmi. V kolikor želi človek izpolnjevati zahteve okolja, mora imeti vsaj nekakšno stopnjo nadzora nad sredstvi, ki jih uporablja za preživetje v naravi.

Kar se tiče zasebnega lastništva, Engels v delu Izvor družine, privatne lastnine in države uporablja koncept izključnega zasebnega lastništva posameznika. Zasebno lastništvo opredmetenih osnovnih sredstev opredeli na način, da so v zasebnem lastništvu tiste stvari, ki jih vsak sam naredi in sam uporablja. Vendar Engels v delu uporablja še eno manj jasno definicijo zasebnega lastništva. Engels opredeli lastništvo rodovnega poglavarja, kot tudi lastništvo družine in predvsem moža, za primere zasebnega lastništva. Naša definicija zasebnega lastništva je v veliki meri skladna s prvo Engelsovo opredelitvijo. Zasebno lastništvo je izključno lastništvo posameznika.

Kar se tiče skupnega lastništva, Engels skupno lastništvo opiše na način, da gre pri skupnem lastništvu za komunistično gospodinjstvo večih družin. Načelo, ki za Engelsa določa skupno lastništvo je, da je tisto, kar se skupno naredi in uporablja, skupna lastnina. Priznavamo uporabnost konceptu skupnega lastništva, vendar ga definiramo drugače kot Engels.

Definiramo ga kot pravice, ki se nanašajo na objekte, ki jih skupaj poseduje omejena skupina znotraj določene družbe, ki izključuje druge pripadnike iste družbe. Skupno lastništvo opredeljujemo bolj izključujoče kot Engels. Za razlago etnografskih podatkov je skupno lastništvo precej bolj uporabno definirati kot izključno skupno lastništvo. Naša definicija skupnega lastništva je smiselna, kajti če bi skupno lastništvo opredelili kot neizključno skupno lastništvo, ta definicija ni bi bila drugačna od definicije javnega lastništva.

Uporabnost priznavamo konceptu javnega lastništva, ki ga definira dejstvo, da je dostopno vsem skupinam. V javno lastništvo so vključene tudi javne dobrine. Pomanjkanja javnih dobrin ni, zato jih ni treba ekonomizirati in imajo zato majhno ekonomsko vrednost. Uporabnost svojih definicij ne omejujemo le na nepismene družbe.

Engels nekatere svoje definicije osnuje s kriterijem izključne oziroma neizključne pravice, v smislu, če je katerakoli pravica izključna, je zasebna, če pa je neizključna, pa je skupna oziroma komunistična. Naše definicije osnujemo s kriterijem posameznikovega nadzora nad stvarmi, v smislu, če stvari nadzira posameznik, gre za zasebno lastništvo, če stvari nadzira določena skupina, gre za skupno lastništvo, če pa imajo nad stvarjo nadzor vsi, pa gre za javno lastništvo.

Kar se tiče lovskih družb, glede na podatke pri teh družbah praviloma obstaja povečini skupno, ne javno lastništvo zemljišč. Zemljišče je v teh družbah vredno zaradi živali, vodnjakov ali drugih virov potrebnih za preživetje, ki so na zemljišču, ne zaradi zemljišča samega. Zemljišče je v lovskih družbah v lasti plemena in med lovišči plemena med seboj loči obrambni gozd. Engelsove trditve v tem delu, čeprav je lastništvu zemljišč na splošno namenil zelo malo besed, sovpadajo z našimi ugotovitvami. Iz navedenih podatkov pa težko sklepamo, da v lovskih družbah obstaja komunistično skupno gospodinjstvo večih družin, kot trdi Engels. Glede na podatke o lastništvu glavnega ekonomskega vira lovskih družb sklepamo, da gre v lovskih družbah za skupno gospodinjstvo ene lovske družine, ne večih družin. Glede na zbrane podatke pri lovskih družbah večinoma obstaja izključno skupno lastništvo.

Iz podatkov je razvidno, da so lastniške ureditve pri nabiralniških ljudstvih lahko zelo različne. Lastništvo v nabiralniških družbah je pogosto urejeno tako, da so določene stvari v skupnem lastništvu, medtem ko so druge v zasebnem. Tako zasebno kot skupno in javno lastništvo obstajajo znotraj velike večine nepismenih družb vzporedno. Engels v svojem delu temu dejstvu ne namenja pozornosti. Engelsove trditve sicer so protislovne, vendar skozi njegovo delo prevladuje ideja, da je za določen tip družbe značilen določen tip lastniške ureditve. Glede na podatke je jasno, da je ta trditev v okviru splošne klasifikacije družb in splošnih konceptov

lastništva zmotna. Pravila lastniških ureditev so v okviru istega tipa družb precej kompleksnejša.

Pri preučevanih etnografskih podatkih ne najdemo sledi, da bi nabiralniška ljudstva imela skupno komunistično gospodinjstvo večih družin. Ekonomski viri so sicer pogosto v skupnem lastništvu, a lastništvo je izključno, omejeno na posamezno družino ali na klan. Podatki o lastništvu zemljišč kažejo na to, da Engelsova splošna definicija skupnega lastništva, da je tisto, kar se skupno naredi, v skupni lasti, za razumevanje pojava lastništva zemljišč v nepismenih družbah ne zadošča.

Kar se tiče pastirskih družb, Engels trdi, da je v pastirskih družbah bogastvo ekonomskega vira izvorno bilo v skupnem lastništvu rodu, kasneje pa je postalo zasebna last. Engels o lastništvu v pastirskih družbah piše nejasno. Po Engelsu je pri pastirskih ljudstvih zemljišče tako v skupnem lastništvu rodu, kot v zasebnem lastništvu družinske starešine ali rodovnega poglavarja, kot tudi v lasti družine in predvsem moža. Trdi, da je mož imel v lasti zemljišča, delovna orodja in črede oziroma ekonomski vir, žena pa hišno opremo. Engels opredeli lastništvo družinske starešine ali rodovnega poglavarja, kot tudi družine in predvsem moža za primere zasebnega lastništva. Tako širok koncept zasebnega lastništva za razumevanje pojava lastništva v pastirskih družbah ni posebno uporaben.

V splošnem so bili pri pastirskih ljudstvih pašniki redko, če kdaj, v lastništvu posameznikov, zato je obstoj skupne lastnine precej verjeten. Verjetno je tudi, da je ohlapnost, ki je značilna pri omejitvah lastništva in mejah, posledica narave pastirstva in ogromnih zemljišč, ki so bila na voljo pastirskim ljudstvom. Ogromna zemljišča pomenijo, da je bila vrednost zemljišča zaradi oblice pašnikov nizka, zato je bilo pastirjem skorajda vseeno kje se določena čreda pase, saj so bile vse črede razmeroma ustrezno preskrbljene. Zbrani podatki o lastništvu zemljišč med pastirskimi ljudstvi kažejo, da je bilo pri pastirjih večinoma prisotno izključno skupno lastništvo zemljišč. Podatki torej ne sovpadajo z Engelsovim opisom lastništva zemljišč v pastirskih družbah.

Kar se tiče poljedelskih družb, Engels v svojem delu posveča posebno pozornost severnoameriškim staroselcem. Za nobeno severnoameriško staroselsko ljudstvo pa ne ponudi posebnega opisa lastništva zemljišč ali opredmetenih osnovnih sredstev. Engels o lastništvu zemljišč v poljedelskih nepismenih družbah na splošno trdi, da je gospodinjstvo komunistično oziroma v neizključnem skupnem lastništvu celi vrsti družin. Zemljišče je po Engelsu last plemena, samo vrtički so začasno dodeljeni posameznim gospodinjstvom. Zdi se, da je Engels

glede lastništva vrtov neodločen, kajti na določenem mestu jih iz neizključnega skupnega lastništva izključi, na drugem pa vključi.

Zbrani podatki kažejo, da je Engels o lastništvu v poljedelskih družbah pisal precej nerazčlenjeno in pomanjkljivo. Glede na obseg opisov o lastništvu zemljišč v njegovem delu je jasno, da Engels lastništvu zemljišč ne pripisuje posebne pomembnosti. To je napačno, kajti v nepismenih družbah so prav zemljišča ključen ekonomski vir. Naši podatki ne kažejo, da so oziroma so bila zemljišča, ki bi bila skupna večim družinam, med nepismenimi poljedelskimi ljudstvi prisotna. Med poljedelskimi nepismenimi družbami je prisotnih precej različnih oblik skupnega in zasebnega lastništva, ki obstajajo vzporedno. Gre za lastništva rodu, klana, vasi, družine, glave družine in posameznika.

Kar se tiče opredmetenih osnovnih sredstev, Engels trdi, da je v nepismenih družbah na splošno v veljavi z lastnim delom pridobljena lastnina. Podatki so v skladu s trditvijo, da oblike zasebnega lastništva v nepismenih družbah najpogosteje vključujejo stvari, ki jih lastnik naredi in stalno uporablja. To načelo se zdi skladno z delovno teorijo lastništva. Vendar, načini pridobivanja zasebnega lastništva so raznoliki, ustvarjalno delo pa pri veliko različnih načinih pridobivanja zasebnega lastništva ne igra vloge. Engels pozablja na druge pomembne načine pridobivanja zasebnega lastništva, kot so uporaba, dedovanje, menjava, darovanje in kraja.

Načelo, ki po Engelsu določa skupno lastništvo v nepismenih družbah je, da je tisto, kar se skupno naredi in uporablja, skupna komunistična lastnina. Engels našteje nekaj opredmetenih osnovnih sredstev, ki so pri nepismenih družbah v skupnem komunističnem lastništvu. To so po Engelsu hiša, vrt in čoln. Glede na zbrane podatke lahko najdemo neko stopnjo ujemanja z Engelsovimi trditvami. Orodje, orožje, lovska in ribiška orodja ter hišna oprema so pri nepismenih družbah res v zasebni lasti tistih, ki jih izdelajo in uporabljajo. Tudi glede Engelsovih konkretnih primerov o skupnem lastništvu najdemo nekaj skladnosti, saj podatki kažejo, da so skupno izdelana investicijska sredstva večinoma v skupni lasti. Verjetno pa ne gre pri skupnem lastništvu za neizključno komunistično skupno lastništvo, kot skupno lastništvo pojmuje Engels, marveč za izključno skupno lastništvo določene skupine.

Skladnosti med podatki in Engelsovim opisom najdemo le pri enem primeru družinskih bivališč. Celotna zbirka podatkov kaže na le en indic komunistične hišne skupnosti večih družin. Komunistična hišna skupnost večih družin pa je po Engelsu celo splošen model skupnega lastništva za vse lovske, nabiralniške in poljedelske nepismene družbe. Engels pri pastirskih družbah sicer poudarja zasebno lastništvo osnovnih sredstev. Podatki se poleg tega

ne ujemajo z Engelsovo trditvijo, da so čolni v nepismenih družbah v skupni lasti. Znotraj naših podatkov smo našli sicer le en primer, kjer so čolni v individualni zasebni lasti.

Kar se tiče lastništva čred, Engels trdi, da prevladuje zasebno lastništvo čred. Trdi, da je bilo v pastirskih družbah bogastvo sprva last rodu, kasneje pa so črede zgodaj postale zasebna lastnina. Engels je neodločen glede tega, ali je čreda klanu pripadala kot starešini družinske skupnosti ali kot pravemu dednemu rodnemu poglavarju. Gotov pa je, da o lastniku čred ne moremo razmišljati v pomenu lastnika v modernem smislu. Zbrani podatki z Engelsovimi opisi lastništva čred pri pastirjih do neke mere sovpadajo. Podatki namreč kažejo, da je pogost vzorec lastništva med pastirskimi ljudstvi, da je čreda pod vodstvom družinske starešine. Engels sicer ne omenja kompleksnega sistema zasebnega lastništva sorodnikov, kot jih najdemo pri pastirskih ljudstvih. Podobne lastniške ureditve Engels opredeli kot zasebno lastništvo, medtem ko mi lastniške ureditve čred opredeljujemo za skupno lastništvo. Naša opredelitev zasebnega in skupnega lastništva je jasnejša, natančnejša in bolj uporabna. Priznanje, da opredelitve lastništva, ki jih definira Engels, niso jasne, poda tudi sam Engels, saj trdi, da zasebna lastnina čred v nepismenih pastirskih ljudstvih ni bila individualna zasebna lastnina oziroma, da o lastništvu čred med pastirji ne moremo razmišljati kot o lastniku v modernem pomenu besede. Lastništvo čred ni bilo v izključni individualni oziroma v zasebni lasti, pri pastirskih ljudstvih gre večinoma za tip skupnega lastništva, kjer ima glava družine več pravic kot ostali člani družine. Glede na izhodiščno teorijo in zbrane podatke, gre pri lastništvu čred v pastirskih nepismenih družbah za skupno, ne za zasebno lastništvo, kot trdi Engels.

Skupno lastništvo pri nepismenih družbah na splošno po navadi pomeni več individualnih pravic, kot je navadno pripisanih lastniškimi ureditvam v nepismenih družbah. Zasebno lastništvo pa po navadi pomeni večjo posameznikovo odgovornost, kot je navadno pripisana lastniškimi ureditvam v nepismenih družbah. Nepismena ljudstva na splošno zanima uporaba zemlje, ne zemlja sama po sebi. Možno je, da je temu tako, ker je ekonomskega presežka malo, cilj proizvodnje je zadovoljevanje potreb, pozornost pa je osredotočena na pridelek, ne na vir pridelka.

7 VIRI

1. Barth, F. (1961). *Nomads of South Persia*. Boston: Little, Brown and Company. Dostopno prek <https://ia902506.us.archive.org/28/items/nomadsofsouthper002252mbp/nomadsofsouthper002252mbp.pdf>
2. Engels, F. (1947). *Izvor družine, privatne lastnine in države: V zvezi z raziskavanji Lewisa H. Morgana*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
3. Firth, R. (1929). *Primitive economics of the New Zealand Maori*. London: George Routhledge & Sons, Ltd. Dostopno prek <https://ia801904.us.archive.org/35/items/in.ernet.dli.2015.216106/2015.216106.Primitive-Economics.pdf>
4. Firth, R. (1936). *We, the Tikopia: A sociological study of kinship in primitive Polynesia*. London: George Allen & Unwin, Ltd. Dostopno prek <https://ia801600.us.archive.org/8/items/in.ernet.dli.2015.150006/2015.150006.We-The-Tikopia.pdf>
5. Herskovits, M. J. (1952). *Economic anthropology: A study in comparative economics*. New York: Alfred A. Knopf. Dostopno prek <https://ia800308.us.archive.org/35/items/economicanthropo030545mbp/economicanthropo030545mbp.pdf>
6. Hobhouse, L. T. (1913). The historical evolution of property, in fact and in idea. V *Property, its duties and rights* (str. 1–31). London: MacMillan. Dostopno prek <https://ia801403.us.archive.org/6/items/propertyitsdutie00gorerich/propertyitsdutie00gorerich.pdf>
7. Bonte, P. (1981). Marxist theory and anthropological analysis: The study of nomadic pastoralist societies. V J. S. Kahn in J. R. Llobera (ur.), *The anthropology of pre-capitalist societies* (str. 22–56). London: MacMillan.
8. Kroeber, A. L. (1925). *Handbook of the Indians of California*. (Bureau of American Ethnology, 78). Washington: Government Printing Office. Dostopno prek <https://hdl.handle.net/2027/mdp.39015006584174>

9. Lowie, R. H. (1920). *Primitive society*. New York: Boni and Liveright. Dostopno prek <https://ia800207.us.archive.org/27/items/primitivesociety00lowiuoft/primitivesociety00lowiuoft.pdf>
10. Mann, M. (2012). *The sources of social power, Volume I: A history of power from the beginning to AD 1760*. Cambridge: Cambridge University Press.
11. Marx, K. in Engels, F. (2009). *Komunistični manifest*. Ljubljana: Sanje.
12. Pollet, E. in Winter, G. (1978). The social organization of agricultural labour among Soninke (Dyahunu, Mali). V D. Seddon (ur.), *Relations of production: Marxist approaches to economic anthropology* (str. 331–356). London: Frank Cass and Company Limited.